Appendix - 1

Written Achievement Test

१. सततं नमामि

પ્ર-૧. નીચેના પ્રશ્નોના સંસ્કૃતમાં ઉત્તર લખો. (૩)

१. जिनेश्वरः कस्मिन नगरे अस्ति ?

२. किदृशं डंकपुरे कं नमति ?

३. सोमनाथमं केन प्रतिष्ठितम् ?

પ્ર-૨. નીચેના પ્રશ્નોના ગુજરાતીમાં ઉત્તર લખો. (૩)

१. सोमनाथस्य मंदिरं शशिना कुत्र प्रतिष्ठितम् ?

२. शत्रुञ्जयनाम्नि पर्वतराजे कः प्रभुः वर्तते ?

३. डंकपुरे कः प्रभुः विराजते ?

પ્ર-૩ સંસ્કૃત શબ્દોનો સાચો અર્થ શોધીને લખો. (૩)

१. परमम् - પવિત્ર /સૌથી મોટું- શ્રેષ્ઠ

२. सोमनाथम् - ભગવાન શિવ / શિવનું પ્રસિધ્ધ લિંગ

३. सततम् - એકધારું / નિયમિત

પ્ર- ૪. નીચે આપેલા શ્લોકની પૂર્તિ કરી માતૃભાષામાં અનુવાદ કરો. (૫)

(१) समुद्रतीरे.....सततं नमामि ॥
(२) श्रीपादलिप्ते.....मनसा नमामि ॥

પ્ર-૫. સ્વર અને વ્યંજનોની સંખ્યા જણાવી બે સ્વર અને બે વ્યંજનના ઉદાહરણ લખો. (૩)

૭. भति मे भारतम्

પ્ર-૧. નીચેના પ્રશ્નોના સંસ્કૃતમા ઉત્તર લખો. (૬)

૧. भारतं कम् उपग्रहं वियन्मण्डले अस्थापयत् ?

૨. का नदी पापसंहारिणी ?

૩. भारतः कस्य उत्पादने समर्थः अस्ति ?

પ્ર-૨. નીચેના પ્રશ્નોના ગુજરાતીમાં ઉત્તર લખો. (૩)

૧. भारतं कस्मिन् विषये समर्थम् अस्ति ?

૨. शत्रुञ्जयनाम्नि पर्वतराजे कः प्रभु वर्तते ?

૩. भारते का भाषा मोदाकुला वर्तते ?

પ્ર-૩ સાચો સમાનાર્થી શબ્દ લખો. (૩)

૧. विद्युत - क्षणप्रभा, तडित्, सौदामनी
૨. मोदः - आनंदः, आमोदः, आह्लादः, प्रमोदः, प्रीतिः, शर्म, सातम्, हर्षः
૩. भाति - धोतते, राजति, राजते, प्रकाशते

પ્ર-૫. કાવ્ય પૂર્તિ કરી પદ્યોનો માતૃભાષામાં અનુવાદ કરો. (૩)

(૧) विधुदुत्पादने.....भारतम् ॥
(૨) या मन्दाकिनी.....भारतम् ॥

પ્ર-૫. નીચે આપેલા શબ્દોનો સંધિ વિચ્છેદ કરો. (૩)

(૧) मेनारतम्
(૨) यत्रास्ति
(૩) तन्मामकम्

११. वक्रपधानि

પ્ર-૧. નીચેના પ્રશ્નોના સંસ્કૃતમાં ઉત્તર લખો. (૬)

१. असारे संसारे सारः कुत्र वर्तते ?
२. का सभा उत्तमा ज्ञेया ?
३. समुद्रः कस्मै विषं ददौ ?

પ્ર-૨. નીચેના પ્રશ્નોના ગુજરાતીમાં ઉત્તર લખો. (૩)

१. हिमालये कः देव शेते ?

२. महोदधौ कः देव शेते ?

३. समुद्रः कस्मै स्वकन्यां ददौ ?

પ્ર-૩. નીચે આપેલા વાક્યોમાંથી સાચો વિકલ્પ શોધીને જવાબ લખો. (૩)

१. हरः कुत्र शेते ?
- हरः महदधौ शेते ।
- हरः हिमालये शेते ।

२. समुद्रः कस्मै विषं ददौ ?
- समुद्रः पिताम्बराय विषं ददौ ।
- समुद्रः चर्माम्बराय विषं ददौ ।

પ્ર-૪. કાવ્ય પૂર્તિ કરી પદ્યોનો માતૃભાષામાં અનુવાદ કરો. (૫)

(१) किं वसासा.....समुद्रः ॥
(२) ग्रमे ग्रमे.....चने वने ॥

પ્ર-૫. સંધિ જોડો. (૩)

(१) यत्र + अशनम
(२) शान्ति + अेव
(३) चर्मः + अम्बरम्

१६. वाकोवाक्यम्

પ્ર-૧.નીચેના પ્રશ્નોના સંસ્કૃતમાં ઉત્તર લખો. (૬)

१. लक्ष्मीः कस्मात् बिभेति ?

२. किदृशः हरि वः पातु ?

३. कमला प्रकृत्या कीदृशी अस्ति ?

પ્ર-૨. નીચેના પ્રશ્નોના ગુજરાતીમાં ઉત્તર લખો. (૩)

१. मधुसूदनः (भ्रमरः) कीदृशी लतां व्रजति ?

२. गजाननः किम् अनुचितं चरितम् आचरत् ?

३. पन्नगभूषणः (विष्णुः) सदा कुत्र शेते ?

પ્ર-૩. સંસ્કૃત શબ્દનો સાચો અર્થ શોધીને લખો. (૩)

१. मखः - યજ્ઞ / માખી / ભમરો
२. कमला - કમળનો છોડ / લક્ષ્મી
३. कृतः - કૂતરો / કેમ, શાથી

પ્ર-૪. નીચેના શબ્દોના સંસ્કૃતમાં સમાનાર્થી (પર્યાય) શબ્દ આપો. (૫)

१. लक्ष्मीः
२. कृष्णः
३. उपवनम्
४. शाखामृगः
५. पार्वती

પ્ર-૫. માગ્યા મુજબ લખો. (૩)

१. द्वंन्द्व સમાસની વ્યાખ્યા આપી તેના બે ઉદાહરણ લખો.

૧૭. नीतिपञ्चकम्

પ્ર-૧. નીચેના પ્રશ્નોના સંસ્કૃતમાં ઉત્તર લખો. (૬)

૧. किदृशः घटः घोषम उपैति ?

૨. विद्या कस्य गुरुः ?

૩. विधा नरस्य किदृशं रुपम् ?

પ્ર-૨. નીચેના પ્રશ્નોના ગુજરાતીમાં ઉત્તર લખો. (૩)

૧. किदृशः कुम्भः शब्दं न करोति ?

૨. किदृशः पुरुषः गर्व न करोति ?

૩. विद्या कुत्र पूज्यते ?

પ્ર-૩ સંસ્કૃત શબ્દનો સાચો અર્થ શોધીને લખો. (૩)

૧. घोषः - ઘોષણા/જાહેરાત/અવાજ
૨. विषाणः - શોક/શિંગડું
૩. लध्वी - નાની, ટુંકી/ઝડપી

પ્ર-૪. કાવ્ય પૂર્તિ કરો અને અનુવાદ કરો. (૫)

(૧) यस्यास्ति.....श्रयन्ते ।।
(૨) विद्या नाम.....पशुः ।।

પ્ર-૫. સ્વર સંધિ એટલે શું ? ઉદાહરણ સહિત જણાવો. (૩)

२०. सुभाषितपाथेयम्

પ્ર-૧. નીચેના પ્રશ્નોના સંસ્કૃતમાં ઉત્તર લખો. (૬)

१. कः सौरभं वहति ?

२. सूर्यः केन तपति ?

३. शतेषु कः जायते ?

પ્ર-૨. નીચેના પ્રશ્નોના ગુજરાતીમાં ઉત્તર લખો. (૩)

१. कः काव्यानां रसं जानाति ?

२. साधूनां किं वैशिष्ठयम् ?

३. दाता पुरुषः कदा भवति ?

પ્ર-૩ સંસ્કૃતમાં ભાષાંતર કરો. (૩)

૧. કવિ કાલીદાસે મહાકાવ્ય રચ્યું.

૨. સજ્જનો મન, વચન અને કાર્યમાં એક હોય છે.

પ્ર-૪. વિચાર વિસ્તાર કરો. (૫)

बहवो यत्र नेतारः सर्वे पण्डितमानीनः.....
वृन्दं तत् नस्यति ध्रुवम् ।।

પ્ર-૫. સંસ્કૃત સાહિત્યના કુલ સ્વરો અને વ્યંજનો કેટલા અને કયા કયા છે તે જણાવો. (૩)

२१. ध्येय वाक्यानि ।।

પ્ર-૧. ભાષાંતર કરો અને વિચાર-વિસ્તાર કરો. (કોઈ પણ છ) (૧૨)

१. सत्यमेव जयते ।
२. यतो धर्मस्ततो जयः ।
३. सत्यं शिवं सुन्दरम् ।
४. सेवा अस्माकं धर्मः ।
५. धर्मचक्रप्रवर्तनाय ।
६. बहुजनहिताय ।
७. शं नो वरुणः ।
८. अहर्निश सेवामहे ।

પ્ર-૨. અન્ય સંસ્થાઓના સંસ્કૃતમાં કોઈપણ ચાર ધ્યેય વાક્યો એકત્રીત કરી તેનું ભાષાંતર કરો. (૪)

પ્ર-૩. (૧) તત્પુરુષ સમાસના ત્રણ ઉદાહરણ આપી સમજાવો. (૪)
(૨) વર્ણમાળા દર્શાવતો કોઠો દોરો.

२१. राष्ट्रीयध्येयवाक्यानि / रत्नकणिका:

પ્ર-૧.નીચે આપેલા વાક્યોનું અનુવાદ કરી વિચાર-વિસ્તાર કરો. (કોઇ પણ ચાર) (૧૨)

१. न स रखा यो न ददाति सख्ये ।
२. परोपकार: पुण्याय पापय परपीडनम् ।
३. अच्छलं मित्रत्वं नाम ।
४. एकश्यापि हि दोषेण वृन्दामायाति वाच्यताम् ।
५. मनुष्यलोके हि श्रम: प्रधान: ।

પ્ર-૨. માગ્યા મુજબ લખો. (૦૮)

૧. તત્પુરુષ સમાસની વ્યાખ્યા આપો.
૨. સ્વર સંધિની વ્યાખ્યા કરી તેના ત્રણ ઉદાહરણ લખો.

Appendix – 2

Hard copy of CAI

Development and Effectiveness of CAI in Sanskrit for Std. IX Students

Investigator
Hiralkumar Barot

Guide
Dr. D. R. Goel

INDEX

DEVELOPED BY : Mr. HIRALKUMAR BAROT

અનુક્રમાણિકા

અનુ. નં.	કાવ્યનું નામ	
૧	सततं नमामि	સ્વાધ્યાય
૨	भाति मे भारतम्	સ્વાધ્યાય
૩	वक्रपधानि	સ્વાધ્યાય
૪	वाकोवाक्ययम्	સ્વાધ્યાય
૫	नीतिपञ्चकम्	સ્વાધ્યાય
૬	सुभाषितपाथेयम्	સ્વાધ્યાય
૭	राष्ट्रीयध्येयवाक्यानि	સ્વાધ્યાય
૮	रत्नकणिका:	સ્વાધ્યાય
	વ્યાકરણ	

HOME

EXIT

વિશ્વને ધારણ કરનારી, લોકોના દુ:ખોને હણનારી,કરુણામયી, વિશ્વની અધિષ્ઠાત્રી, (આધિ, વ્યાધિ અને ઉપાધિ) એ સંતાપોનો વિનાશ કરનારી એવી અંબા નામની શકિતસ્વરૂપાને હું વારંવાર નમન કરું છું.

विश्वस्य धात्रीं जनदु:खहन्त्रीं
अम्बेति नाम्नीं करुणामयीं ताम ।
विश्वेश्वरीं तापविनाशयित्रीं
शक्तिस्वरुपां सततं नमामि ।।

અંબાજી, સોમનાથ, ડાકોર અને પાલિતાણા– આ ચારેય ગુજરાતનાં પરમ પવિત્ર તીર્થ સ્થાનો છે. પ્રથમ શ્લોકમાં ગુજરાતના બનાસકાંઠામાં આવેલ તીર્થધામ અંબાજીમાં પ્રસ્થાપિત અંબામાતાને, બીજા શ્લોકમાં પ્રભાસપાટણમાં આવેલ ભગવાન શંકરને, ત્રીજા શ્લોકમાં ડાકોરમાં પ્રતિષ્ઠિ થયેલ રણછોડરાયજીને તથા ચોથા અને અંતિમ શ્લોકમાં જૈન તીર્થસ્થાન પાલિતાણામાં આવેલા શત્રુંજય પર્વત પર બિરાજમાન જિનેશ્વર આદિનાથજીને નમસ્કાર કરવામાં આવ્યા છે. આ તીર્થોની સાથે કવિએ ગુજરાતનું ગૌરવગાન પણ કર્યું છે.

अन्वय : विश्वस्य धात्रीम्, जनदु:खहन्त्रीम्, अम्बेति-नाम्नीम्, करुणामयीम्, विश्वेश्वरीम्, तापविनाशशयित्रीम् ताम् शकितस्वरुपाम् (देवीम्) सततम् नमामि ।

શબ્દાર્થ : विश्वस्य धात्री – વિશ્વને (જગતને) ધારણ કરનારી जनदु:खहन्त्री – લોકોના દુ:ખનો નાશ કરનારી करुणामयीं तात् – કરુણામયી (દયાળુ) विश्वेश्वरीं – વિશ્વની સ્વામિની तापविनाशयित्रीम् – સંતાપનો નાશ કરનારી अम्बा इति नाम्नीम् – 'અંબા' નામની शक्तिस्वरुपा – શક્તિસ્વરૂપાને सततं – સતત, હંમેશાં तात् – તે अहम् – હું नमामि – નમન કરું છું

DEVELOPED BY : Mr. HIRALKUMAR BAROT

ચંદ્રમા વડે સમુદ્ર કાઠે પ્રભાસ નામના તીર્થમાં પ્રતિષ્ઠા કરાયેલા, પરમ પવિત્ર, જ્યોતિથી યુક્ત, ગુજરાતની ધરતીનાં રત્ન સમાન તે સોમનાથને હું વારંવાર નમન કરું છું.

समुद्रतीरे शशिना प्रतिष्ठितं ।
प्रभासतीर्थे परमं पवित्रम् ।
ज्योतिर्मयं गुर्जरभूमिरत्नं
तं सोमनाथं सततं नमामि ।।

અન્વય : समुद्रतीरे प्रभासतीर्थे शशिना प्रतिष्ठितम्, परमम् पवित्रम्, ज्योतिर्मयम्, गुर्जरभूमिरत्नम् तम् सोमनाथम् (आहम्) सततम् नमामि ।

શબ્દાર્થ : शशिना - ચંદ્ર વડે समुद्रतीरे - સમુદ્રના કિનારે प्रतिष्ठितम् - પ્રતિષ્ઠા કરાયેલા प्रभासतीर्थे - પ્રભાસપાટણમાં परमम पवित्रम - પરમ પવિત્ર ज्योतिर्मयम् - જ્યોતિર્લિંગ गुर्जरभूमिरत्नम् - ગુર્જરભૂમિમાં રત્ન સમાન सोमनाथम् - સોમનાથને (મહાદેવને) सततम् - સતત, હંમેશા

DEVELOPED BY : Mr. HIRALKUMAR BAROT

અત્યંત રમણીય ડાકોર ગામમાં પ્રતિષ્ઠા કરાયેલા, મનુષ્યોને (ત્રિવિધ) ઋણોમાંથી છોડવનાર, શ્રદ્ધાના પ્રતિક, "રણછોડ" નામના શ્રીકૃષ્ણ ભગવાનને હું માથું નમાવીને પ્રણામ કરું છું.

प्रतिष्ठितं डंकपुरे सुरम्ये
जनान ऋणेभ्यो ननु मोचयन्तम्
श्रद्धाप्रतिकं रणछोडगोत्रं
कृष्ण प्रभुं तं शिरसा नमामि ।।

अन्वय : सुरम्ये डङ्कपुरे प्रतिष्ठितम्, जनान् ऋणेभ्य:ननु मोचयन्तम्, श्रद्धाप्रतीकम्, रणछोडगोत्रम् तम् प्रभुम् कृष्णम् (अहम्) शिरसा नमामि ।

શબ્દાર્થ : सुरम्ये - અત્યંત રમણીય डकपुरे - ડંકપુરમાં (ડાકોરમાં) जनान् - માણસોને ननु - ખરેખર ऋणेभ्य - ઋણોમાંથી (દેવમાંથી) मोचयन्तम् - છોડાવનાર (મુકિત અપાવનાર) श्रद्धाप्रतिकम् - શ્રદ્ધાના પ્રતીક रणछोडगोत्रम् -"રણછોડ" નામના कृष्णं प्रभुम् - શ્રી કૃષ્ણ ભગવાનને शिरसा नमामि - માથું નમાવીને નમન કરું છું.

DEVELOPED BY : Mr. HIRALKUMAR BAROT

પ્રસિદ્ધ એવા પાલિતાણા (નામના) નગરમાં, શત્રુંજય નામના શ્રેષ્ઠ પર્વત પર માનવો ને મુકિત આપવા માટે આસકિતથી મુકત થયેલા તે જિનેશ્વર (મહાવીર સ્વામી)ને હું અંત: કરણથી સ્મરું છું.

श्रीपादलिप्ते नगरे प्रसिद्धे
शत्रुंझ्जयाख्ये गिरिराजराजे ।
रागाद् विमुक्तं जनमुक्तिहेतुं
जिनेश्वरं तं मनसा स्मरामि ।।

अन्वय : प्रसिद्धे श्रीपादलिप्ते नगरे शत्रुझ्जयारख्ये गिरिराजराजे रागात् विमुक्तम् जनमुकितहेतुम् (च) तम् जिनेश्वरम् (महावीरम्) (अहम्) मनसा स्मरामि ।

શબ્દાર્થ : प्रसिद्धे - પ્રસિદ્ધ એવા श्रीपादलिप्ते नगरे - શ્રીપાલિતાણા (નામના) નગરમાં शत्रुझ्जयारख्ये - શત્રુંજ્ય નામના गिरिराजराजे - શ્રેષ્ઠ પર્વત પર जनमुकितहेतुम् - માણસોને મુકિત આપવા માટે रागाद् विमुक्तम् - આસકિત વિનાના (વીતરાગ) થયેલા जिनेश्वरम् - જિનેશ્વરને (આદીશ્વરનાથને) मनसा - મનથી

DEVELOPED BY : Mr. HIRALKUMAR BAROT

નીચેના પ્રશ્નોના સંસ્કૃતમાં ઉત્તર લખો.

१. जिनेश्वरः कस्मिन् नगरे अस्ति ?

- जिनेश्वरः (महावीरः) श्रीपादलिप्ते नगरे अस्ति ।

२. कविः डंकपुरे कं नमति ?

- कविः डंकपुरे रणछोड नामकं श्रीकृष्णम् प्रभुं नमति ।

३. सोमनाथं केन प्रतिष्ठितम् ?

- प्रभासतीर्थे शशिना सोमनाथम् प्रतिष्ठितम् ।

४. कविः कां नाम शक्तिं नमति ?

- कविः अम्बेति-नाम्नीं शक्तिं नमति । अथवा कविः "अम्बा" इति नाम शक्तिं नमति ।

BACK

DEVELOPED BY : Mr. HIRALKUMAR BAROT

નીચેના પ્રશ્નોના સંસ્કૃત તેમજ ગુજરાતીમાં ઉત્તર લખો.

૧. सोमनाथस्य मन्दिरं शशिना कुत्र प्रतिष्ठितम् ?
- सोमनाथस्य मन्दिरं शशिना प्रभासतीर्थे समुद्रतीरे प्रतिष्ठितम् ।
ચંદ્રે સમુદ્રકાંઠે પ્રભાસતીર્થમાં સોમનાથના મંદિરની સ્થાપના કરી હતી.

૨. कस्य शक्तिः विश्वस्य धात्री अस्ति ?
- अम्बा इति नाम शक्तिः विश्वस्य धात्री अस्ति ।
અંબા નામની શકિત વિશ્વને ધારણ કરનારી છે.

૩. का शक्तिः जननां दुःखहन्त्री अस्ति ?
- अम्बा इति शक्तिः जननां दुःखहन्त्री अस्ति .
અંબા નામની શકિત લોકોના દુઃખોનો નાશ કરનારી છે.

૪. जिनेश्वरः कीदृशः अस्ति ?
- जिनेश्वरः रागात् विमुक्तः जनमुक्तिहेतुः च जस्ति ।
જિનેશ્વર પ્રભુ (મહાવીર સ્વામી) રાગદ્વેષાદિ વિકારોથી મુકત અને માનવોને મુકિત અપાવવાના નિમિત્તરૂપ છે.

૫. शत्रुञ्जयनाम्नि पर्वतराजे कः प्रभुः वर्तते ?
- शत्रुञ्जयनाम्नि पर्वतराजे जिनेश्वरः प्रभुः (महावीरः स्वामी) वर्तते ।
શત્રુંજ્ય નામના શ્રેષ્ઠ પર્વત પર જિનેશ્વર પ્રભુ (મહાવીર સ્વામી) છે.

૬. डङ्कपुरे कः प्रभुः विराजते ?
- डङ्कपुरे रणछोडगोत्रः कृष्णः प्रभुः विराजते ।
ડાકોર ગામે રણછોડ નામના શ્રીકૃષ્ણ પ્રભુ વિરાજે છે.

BACK

૭. डङ्कपुरं कीदृशम् अस्ति ?
- डङ्कपुरं सुरम्यम् अस्ति । ડાકોર ગામ અત્યંત રમણીય છે.

નીચેના પ્રશ્નોના ગુજરાતીમાં ઉત્તર લખો.

૧. ગુર્જરભૂમિના રત્ન તરીકે કયું તીર્થસ્થાન છે ?
- સમુદ્રતટે પ્રભાસતીર્થમાં આવેલું ભગવાન સોમનાથનું મંદિર ગુર્જરભૂમિનું રત્ન છે.
૨. કટવ કેવા અંબાજીને નમે છે ?
- કવિ વિશ્વને ધારણ કરનારાં, લોકોના દુ:ખ હણનારાં, કરુણાળુ, વિશ્વનાં અધિષ્ઠાત્રી, જગતના સંતાપ (આધિ, વ્યાધિ અને ઉપાધિ) ને નષ્ટ કરનારાં અંબાજીને નમે છે.
૩. શત્રુંજય પર્વત પર કોણ બિરાજે છે ?
- શત્રુંજય પર્વત પર રાગદ્વેષાદિ વિકારોથી મકત થયેલા એવા જિનેશ્વર ભગવાન મહાવીર સ્વામી બિરાજે છે.
૪. કૃષ્ણને "રણછોડ" શા માટે કહે છે ?
- શ્રીકૃષ્ણ જરાસંધ સામે લડતી વખતે રણ (યુદ્ધ) છોડીને નાસી ગયા હતા છે તેમણે દ્વારિકા નામની નવી નગરી વસાવી હતી. એટલા માટે શ્રીકૃષ્ણને "રણછોડ" કહે છે.

BACK

નીચેનામાંથી સાચો ટવકલ્પ શોધીને લખો.
નોંધ : લીટી દોરેલ વિકલ્પ સાચો ઉત્તર છે.

१. सोमनाथं कुत्र प्रतिष्ठिम् ?
- सोमनाथं समुद्रतिरे प्रतिष्ठितम् ।
- सोमनाथं प्रभासतीर्थे प्रतिष्ठितम् ।
२. डङ्कपुरे कः प्रभु विराजते ?
- डङ्कपुरे रणछोडनामा श्रीकृष्णः विराजते ।
- डङ्कपुरे महादेव शंङ्करः विराजते ।
३. शत्रुञ्जयः पर्वतः कस्मिन् नगरे वर्तते ?
- शत्रुञ्जयः पर्वतः डङ्कपुरे वर्तते ।
- शत्रुञ्जयः पर्वतः श्रीपादलिप्ते नगरे वर्तते ।
४. जम्बा किं धारयति ?
- अम्बा विश्वम् धारयति ।
- अम्बा जननां दुःखानि धारयति ।

BACK

સંસ્કૃત શબ્દનો સાચો અર્થ શોધીને લખો.

૧. परमम् - પવિત્ર/સૌથી મોટું - શ્રેષ્ઠ
૨. सोमनाथम् - ભગવાન શિવ/શિવનું પ્રસિદ્ધ લિંગ
૩. सततम् - એકધારું/નિયમિત
૪. धात्री - દાસી /ધારણ કરનારી - પૃથ્વી / બધું આપનારી
૫. शशी - ચંદ્રમા/શશી નામની છોકરી
૬. रागः - આસક્તિ/તાલબદ્ધ ગીત
૭. ननु - ખરેખર/નાનકડું
૮. प्रतिकम् - તરફનું/ચિહ્ન - નિશાન
૯. शिरसा - મસ્તકમાં/મસ્તક વડે

ખાલી જગ્યા પુરો.

૧. _____ शशिना प्रतिष्ठितम । (समुद्र तीरे)
૨.कवि_____ नाम्नीं शक्तिं नमति । (विश्वेश्वरी)
૩._____ श्रीपादलिप्ते नगरे अस्ति । (जिनेश्वर)
૪. कविः डङ्कपुरे_____ प्रभुं नमति । (कृष्णं)

BACK

સૂચના પ્રમાણે ફેરફાર કરી લખો.

૧. _____विश्वस्य धात्रीं तां नमामि । (ખાલી જગ્યામાં अस्मद सर्वनामनुं योग्य રૂપ મૂકો)

૨. सोमनाथं शशिना प्रतिष्ठितम् । (शशिना ને સ્થાને चन्द्र નું યોગ્ય રૂપ વાપરો)

૩. रणछोडः जनान ऋणैः मोचयति र (વાકય સુધારીને લખો)

૪. अहं तं प्रभुं शिरसा । (ખાલી જગ્યામાં नम ધાતુનું વર્તમાનકાળ- लट लकार નું યોગ્ય રૂપ લખો)

૫. _____ प्रसिद्धे नगरे शत्रुञ्जयः पर्वतराजः अस्ति । (ખાલી જગ્યામાં तद સર્વનામનું યોગ્ય રૂપ લખો)

૬. अहं तं जिनेश्वरं मनसा _____ । (ખાલી જગ્યામાં स्मृ ધાતુનું વર્તમાનકાળ लट लकार નું યોગ્ય રૂપ મુકો)

૭. अहं तां शक्तिं नमामि । (अहम ને બદલે वयम કર્તા વાપરો)

Ans: (૧) अहम् (૨) चन्द्रेण (૩) रणछोडः जनान् ऋणेभ्यः मोचयति र (૪) नमामि (૫) तस्मिन् (૬) स्मरामि (૭) वयं तां शक्तिं नमामः ।

BACK

નીચેના શબ્દોના સમાનાર્થી (પર્યાય) શબ્દ આપો.

૧. तीरम् - कुलम्, तटम् (કિનારો)
૨. करुणा - अनुकम्पा, कृपा, कारुण्यम्, धृणा, दया (દયા)
૩. सततम् - अनारतम्, अविरतम्, अश्रान्तम्, सन्ततम् (સતત)
૪. दुःखम् - कष्टम्, कृच्छ्रम्, पीडा, बाधा, व्यथा, (દુઃખ)
૫. समुद्रः - अब्धिः, उदधिः, सिन्धुः, सागरः, अर्णवः, रत्नाकरः (સાગર)
૬. अम्बा - जननि, जनयित्री, माता (માતા)
૭. कृष्णः अच्युतः, केशवः, गोविन्दः, जनार्दनः, दामोदरः, नारायणः, माधवः, वासुदेवः, विष्णुः, हृषीकेशः (શ્રીકૃષ્ણ)
૮. मुक्तिः - अपवर्गः, कैवल्यम्, निर्वाणम्, मोक्षः (મુક્તિ)
૯. पवित्रम् - पूतम्, मेध्यम्, विमलम्, विशद्धम् (પવિત્ર)
૧૦. शशी - इन्दुः, कलानिधिः, चन्द्रः, चन्द्रमाः, नक्षत्रेशः, निशापतिः, मृगाङ्क, विधुः, शशाङ्कः, सुधांशुः, (ચંદ્ર)
૧૧. रम्यम् - मनोरम्, रमणयिम्, सुन्दरम् (સુંદર, રળિયામણું)
૧૨. शिरः - उत्तमाडम्, मस्तकः, मूर्धा, शीर्षम् (માથું)
૧૩. जयोतिः - आभा, तेजः, दीप्तिः, प्रभा (તેજ, દીપ્તિ)
૧૪. गोत्रम् - कुलम् (कुळ), अभिधानम्, आख्या, नाम (નામ)
૧૫. प्रसिद्धम् - ख्यातम्, प्रख्यातम्, प्रथितम्, विख्यातम् (પ્રસિદ્ધ)
૧૬. मनः - चितम्, चेतः, मानसम् (મન)
૧૭. पर्वतः - अचलः, जद्रिः, गिरि, गोत्रः, धरः, महीध्रः, शैलः (પર્વત)
૧૮. पुरम् - नगरी, निगमः, पत्तनम्, पुरी (નગર)

BACK

DEVELOPED BY : Mr. HIRALKUMAR BAROT

નીચેના શબ્દોના વિરુદ્ધાર્થી શબ્દ આપો.

૧. कृष्णः (કાળો) × ध्वलः (ધોળો)
૨. दु:खम् (દુ:ખ) × सुखम् (સુખ)
૩. प्रतिष्ठितम् (પ્રતિષ્ઠા કરાયેલું) × अप्रतिष्ठितम् (પ્રતિષ્ઠા ન કરાયેલું)
૪. पवित्रम् (પવિત્ર) × अपवित्रम् (અપવિત્ર)
૫. करुणा, दया (દયા) × क्रणरता, क्रौर्यम् (ક્રુરતા)
૬. रम्यम् (સુંદર)× जरम्यम्, कुरुपम् (કદરૂપું)
૭. मुक्तिः (મુકિત, છુટકારો)× बन्धः, बन्धनम् (બંધન)
૮. प्रभुः (સર્વશકિતમાન ઈશ્વર, સ્વામી)× अप्रभुः (પ્રભુ નહિ તે), दासः (સેવક)
૯. विमुक्तम् (મુકત થયેલું) × सुबद्धम् (બંધનમાં રહેલું)

"અ" વિભાગના શબ્દોને "આ" વિભાગ સાથે યોગ્ય રીતે જોડો.

અ	આ
૧. अमबा	(क) रणछोडगोत्रः प्रभुः
૨. डङ्कपुरे	(ख) ज्योतिर्मयम्
૩. सोमनाथम्	(ग) रागाद् विमुक्तः
૪. जिनेश्वरः	(ध) करुणामयी

BACK

વીજળીના ઉત્પાદનમાં, પેટ્રોલિયમ તેલના સંશોધનમાં, ઈંધન (બળતણ) શોધી કાઢવામાં, લોખંડની સામગ્રી બનાવવામાં તથા યંત્રોના નિર્માણ કાર્યમાં સમર્થ એવો મારો ભારત દેશ પૃથ્વી પર સતત પ્રકાશે છે.

विधुदुत्पादने तैलसंशोधने,
इन्धनान्वेषणे लौहनिष्पादने ।
यन्त्रनिर्माणकार्ये समर्थं च सद्
भूतले भाति मेऽनारतं भारतम् ॥

ડો. રમાકાંત શુકલ રચિત "भाति मे भारतम्" કાવ્યમાંથી ચાર શ્લોકો આ પદ્યપાઠમાં લેવામાં આવ્યા છે. આ કાવ્યમાં ભારતનું ગૌરવગાન કરવામાં આવ્યું છે. વીજળીનું ઉત્પાદન, તેલનું ઉત્પાદન, લોખંડની સામગ્રી, યંત્રોનું નિર્માણ વગેરેમાં ભારત દેશ સમર્થ છે. આર્યભટ્ટ ઉપગ્રહ સ્થાપી, પોખરણમાં અણુવિસ્ફોટ કરી તેણે પોતાના સામાર્થ્યનો પરિચય જાપયો છે. ગંગા, ગોદાવરી, દેવવાણી સંસ્કૃત ભાષા ભારતમાં છે. લાલકિલ્લા તથા સંસદ ભવન પર લહેરાતો ત્રિરંગો ભારતનું સાર્વભૌમત્વ પ્રદર્શિત કરે છે.

અન્વય : विधुदुन्पादने, तैलसंशोधने, इन्धनान्वेषणे, लोहनिष्पादने, यन्त्रनिर्माणका च समर्थम् सत् मे भारतम् भूतले अनारतम् भाति ।

શબ્દાર્થ : विधुत उत्पादने - વીજળીના ઉત્પાદનમાં तैल संशोधने - પેટ્રોલિયમ તેલનાં સંશોધનમાં इन्धन अन्वेषणे - બળતણ (પેટ્રોલ વગેરે)ની શોધખોળમાં लौह निष्पादने - લોખંડની સામાગ્રી બનાવવામાં यन्त्र निर्माणकार्ये - યંત્રોના નિર્માણ કાર્યમાં समर्थम् - સમર્થ, શકિતશાળી सद् - રહેતો मे - મારો भारतम् - ભારત દેશ भुतले - પૃથ્વી પર अनारतम् - સતત भाति - ચમકે છે, પ્રકાશે છે

DEVELOPED BY : Mr. HIRALKUMAR BAROT

आर्यभट्टम् वियन्मण्डले स्थापयत्
पोखरण-भमिगर्भेऽणुशक्तिं किरत् ।
शान्तिकार्येष्वणुं अणुं प्रेरयत्सन्ततं
भूतले भाति मेऽनारतं भारतम् ।

આકાશ મંડળમાં આર્યભટ્ટ નામનો ઉપગ્રહ સ્થાપનાર, પોખરણની ધરતીના પેટાળમાં અણુશકિતનો વિસ્ફોટ કરનાર, શાંતિના કાર્યોમાં સતત અણુશકિતને પ્રેરનાર મારો ભારત દેશ પૃથ્વી પર સતત પ્રકાશે છે.

अन्वय : वियन्मण्डले आर्यभट्टम् (नाम उपग्रहम्) स्थापयत्, पोखरण भूमिगर्भे अणुशक्तिम् किरत्, शान्तिकार्येषु सन्ततम् अणुम् प्रेरयत् मे भारतम् भूतले अनारतम् भाति ।

शब्दार्थ : वियत् मण्डले - આકાશ મંડળમાં आर्यभट्टम् - આર્યભટ્ટ નામનો ઉપગ્રહ स्थापयत् - સ્થાપના કરનાર पोखरण भूमिगर्भे - પોખરણની પૃથ્વી-ધરતી-જમીનના પેટાળમાં अणुशक्तिम् किरत् - અણુશકિતનો વિસ્ફોટ કરનાર शान्तिकार्येषु - શાંતિના કાર્યોમાં सन्ततम् - સતત अणुम् - અણુ શકિતને प्रेरयत् - પ્રેરનાર

DEVELOPED BY : Mr. HIRALKUMAR BAROT

यत्र मन्दाकिनी पापसंहारिणी
यत्र गोदावरी चारुसञ्चारिणी ।
देववाणी च यत्रास्ति मोदाकुला
भुतलें भाति तन्मामकम् भारतम् ।।

જ્યાં પાપનો નાશ કરનારી ગંગા, સુંદર રીતે

વહેતી ગોદાવરી અને હર્ષઘેલી સંસ્કૃત ભાષા છે

તે મારો ભારત દેશ પૃથ્વી પર પ્રકાશે છે.

अन्वय : यत्र पापसंहारिणी मन्दाकिनी, यत्र चारुसञ्चारिणी गपदावरी यत्र च मोदाकुला देववाणी अस्ति, तत् मामकम् भारतम् भूतले भाति ।

શબ્દાર્થ : यत्र - જ્યાં पापसंहारिणी - પાપનો નાશ કરનારી मन्दाकिनी - ગંગા (નદી) चारुसञ्चारिणी - સુંદર રીતે વહેતી
मोदाकुला - હર્ષઘેલી देवभाषा - સંસ્કૃત ભાષા अस्ति - છે तन् - તે मामतम् - મારો

DEVELOPED BY : Mr. HIRALKUMAR BAROT

જેના દિલ્લીમાં રહેલા સુંદર લાલ કિલ્લા પર અને સંસદભવનના શિખર પર લહેરાતો ત્રિરંગો ધ્વજ સ્વતંત્રતા પ્રદર્શિત કરે છે તે મારો ભારત દેશ પૃથ્વી પર પ્રકાશે છે.

यस्य दिल्लीस्थिते रक्तदुर्गे शुभे
संसद्श्रोतमाडें त्रिरडध्वज: ।
सार्वभौमीं स्वसत्तां वदत्युल्लसन्
भूतले भाति तन्मामकम् भारतम् ।।

અન્વય : यस्य दिल्लीस्थिते शुभे रकतदुर्गे, संसद: च श्रोत्तमाडें उल्लसन त्रिरडध्वज: सार्वभौमीं स्वसत्तां वदति, तत् मामकम् भारतम् भूतले भाति ।

શબ્દાર્થ : यस्य - જેના दिल्लीस्थिते - દિલ્લીમાં રહેલા शुभे - સંદર, શોભાયમાન रक्तदर्गे - લાલ કિલ્લા પર संसद: - સંસદભવનના उत्तमाडें - મસ્તક પર, શિખર પર उल्लसन - લહેરાતો त्रिरडध्वज: - ત્રિરંગી ધ્વજ सार्वभोमीम स्वसत्तां - સાર્વભૌમ સ્વતંત્રતા वदत - જણાવે છે.

DEVELOPED BY : Mr. HIRALKUMAR BAROT

નીચેના પ્રશ્નોના ઉત્તર સંસ્કૃતમાં લખો.

१. भारतं कम उपग्रहं वियन्मण्डले अस्थापयत ?

- भारतम् आर्यभट्टम् नाम उपग्रहं वियन्मण्डले अस्थापयत् ।

२. का नदी पापसंहारिणी ?

- मन्दाकिनी नदी पापसंहारिणी अस्ति ।

३. त्रिरंगाध्वजः कुत्र उल्लसति ?

- दिल्लीस्थिते रक्तदुर्गे संसदः च शिखरे त्रिरंगाध्वजः उल्लसति ।

४. भारतः कस्य उत्पादने समर्थः अस्ति ?

- भारतः विधुतउत्पादने समर्थः अस्ति ।

BACK

DEVELOPED BY : Mr. HIRALKUMAR BAROT

નીચેના પ્રશ્નોના સંસ્કૃત તેમજ ગુજરાતીમાં ઉત્તર લખો.

૧. भारतं कस्मिन् विषये समर्थम् अस्ति ?

- भारतं लौहनिष्पादने यन्त्रनिर्माणकार्ये च समर्थम् अस्ति । ભારત દેશ લોખંડની સામાગ્રી બનાવવામાં તથા યંત્રોના નિર્માણકાર્યમાં સમર્થ છે.

૨. भारतेन कुत्र अणुशक्तिः कीर्णा ?

- भारतने राजस्थाने पोखरणप्रदेशे भूगर्भे अणुशक्तिः कीर्णा ।ભારતે રાજસ્થાનમાં પોખરણ પ્રદેશમાં પૃથ્વીના પેટાળમાં અણુશકિતનો વિસ્ફોટ કર્યો હતો.

૩. भारते का भाषा मोदाकुला वर्तते ?

- भारते देववाणी संस्कृतभाषा मोदाकुला वर्तते ।
- ભારતમાં દેવવાણી સંસ્કૃતભાષા હર્ષઘેલી છે.

૪. भारते रक्तदुर्गः कुत्र वर्तते ? तत्र किम् उल्लसति ?

- भारते रक्तदुर्गः राजधान्यां दिल्लीनगर्या वर्तते ।तत्र त्रिरंगध्वजः उल्लसति । ભારતમાં રાજધાની દિલ્લીમાં લાલકિલ્લો આવેલો છે. ત્યાં ત્રિરંગો ઝંડો લહેરાઈ રહ્યો છે.

BACK

નીચેના પ્રશ્નોના ગુજરાતીમાં ઉત્તર લખો.

૧. ભારત કઈ બાબતોના નિર્માણ અને સંશોધનમાં સમર્થ છે ?
- ભારત વીજળીના ઉત્પાદનમાં, ઈંધન શોધી કાઢવામાં, લોખંડની સામગ્રી અને યંત્રોના નિર્માણમાં તથા તેલના સંશોધનમાં સમર્થ છે.

૨. ભારત અણુશકિતને કયા કાર્યમાં પ્રેરે છે ?
- ભારત અણુશકિતને શાંતિના કાર્યોમાં પ્રેરે છે.

૩. ભારતે કયા સ્થળે અણુવિસ્ફોટ કર્યો હતો ?
- ભારતે રાજસ્થાનના પોખરણ નામના સ્થળે અણુવિસ્ફોટ કર્યો હતો.

૪. સંસદના શિખર પર લહેરાતો રાષ્ટ્રધ્વજ શું જણાવે છે ?
- સંસદના શિખર પર લહેરાતો રાષ્ટ્રધ્વજ ભારતની સાર્વભોમ સ્વતંત્રતા જણાવે છે.

૫. ભારત શેની સામાગ્રી બનાવવામાં સમર્થ છે ?
- ભારત લોખંડની સામાગ્રી બનાવવમાં સમર્થ છે.

૬. ભારત કયાં પ્રકાશે (શોભે) છે ?
- ભારત પૃથ્વી લોક પર પ્રકાશે (શોભે) છે.

૭. દિલ્લી સ્થિત લાલ કિલ્લામાં શું શોભે છે ?
- દિલ્લી સ્થિત લાલ કિલ્લામાં ત્રિરંગો શોભે છે.

૮. મન્દાકિની માટે કયું વિશેષણ વપરાયું છે ?
- મન્દાકિની માટે "પાપનો નાશ કરનારી" વિશેષણ વપરાયું છે.

૯. સંસ્કૃત ભાષા માટે કયું વિશેષણ વપતરાયું છે ?
-સંસ્કૃત ભાષા માટે "હર્ષઘેલી" વિશેષણ વપરાયું છે.

BACK

સંસ્કૃત શબ્દનો સાચો અર્થ શોધીને લખો.

૧. गृहीत्वा - પકડવા માટે / પકડીને
૨. किरत् - વિખેરતું / કરતું
૩. विलोक्य - જોઇને / જોવા માટે
૪. श्वसत्ता - પરાધીનતા / સ્વાધીનતા
૫. अन्वषेणम् - અનુકરણ / શોધખોળ
૬. मामकम् - મામનું / મારું
૭. अनारतम् - સતત / અટકી અટકીને
૮. उत्तमाङम् - શરીરનું ઉત્તમ અંગ આંખ / મસ્તક
૯. मन्दाकिनी - ધીમે ધીમે ચાલતી સ્ત્રી / ગંગા નદી
૧૦. रक्तदुर्गः - લાલ કિલ્લો / લોહીનો ભંડાર
૧૧. देववाणी - દેવો બોલે છે તેવી વાણી / સંસ્કૃત ભાષા
૧૨. समवृत्य - ઉઘાડીને / બંધ કરીને

BACK

પાઠમાં વપરાયેલ સંસ્કૃત શબ્દ લખો.

૧. લાલ કિલ્લો - रक्तदुर्गे
૨. સતત - अनारतम्, सन्ततम्
૩. ગગનમંડળમાં - वियन्मण्डले
૪. સંસ્કૃત ભાષા - देववाणी
૫. હર્ષઘેલી - मोदाकुला
૬. સુંદર વહેણવાળી - चारुसञ्चारिणी
૭. મારું - मामकम्
૮. સ્વતંત્રા - स्वस्ताम्
૯. લહેરાતો - उल्लसन्
૧૦. લોખંડની સામાગ્રી બનાવવામાં - लोहनिष्पादने

નીચેનો ભાવાર્થ દર્શાવતી કાવ્યપંક્તિઓ શોધીને લખો.

૧. અણુશક્તિને શાંતિ કાર્યમાં સતત પ્રેરતું (ભારત) शान्तिकार्येषु अणुं सन्ततं प्रेरयत् (भारतम्) ।
૨. જ્યાં પાપનો નાશ કરનારી ગંગા છે. यत्र पापसंहारिणी मन्दाकिनी अस्ति ।
૩. અને જ્યાં હર્ષઘેલી સંસ્કૃત ભાષા છે. यत्र च मोदाकुला देववाणी अस्ति ।
૪. પોખરણમાં ભૂગર્ભમાં અણવિસ્ફોટ કરતું. पोखरण भूगिगर्भेऽणुशक्ति किरत् ।

BACK

નીચેના શબ્દોના સામાનાર્થી (પર્યાય) શબ્દ આપો.

૧. विधुत् - क्षणप्रभा, तडित्, सौदामनी (વીજળી)
૨. डन्धनम् - इध्यम्, एधः, समित, (બળતણ)
૩. वियत् - अन्तरिक्षम्, आकाशम्, खम्, गगनम (આકાશ)
૪. मोदः - आनन्दः, आमोदः, आह्लादः, प्रमोदः, प्रीतिः, शर्म, सातम्, हषः (આનંદ)
૫. भाति - धोतते, राजति, राजते, प्रकाशते (પ્રકાશે છે)

નીચેના શબ્દોના વિરુદ્ધાર્થી શબ્દ આપો.

૧. निर्माणम् (રચના) × विध्वंसः (વિનાશ)
૨. समर्थम् (સમર્થ) × असमर्थम् (અસમર્થ)
૩. चारु (સુંદર) × करुपम् (કદરૂપું)
૪. शुभम् (કલ્યાણકારી, શુભ) × अशुभम् (અમંગલકારી)
૫. उत्तमम् (શ્રેષ્ઠ) × अधमम् (નિકૃષ્ટ)

BACK

ખરેખર સાર વિનાના સંસારમાં સસરાનું ઘર સારરૂપ છે, ભગવાન શંકર હિમાલય પર સૂએ છે, વિષ્ણુ મહાસાગરમાં શયન કરે છે.

असारे खलु संसारे सारः श्वशुरमन्दिरे ।
हरो हिमालये शेते हरिः शेतें महोदधौ ।।

આ પદ્યપાઠમાં પાંચ વક્રોકિતઓ એટલે કે કટાક્ષપૂર્ણ પદ્યો આપ્યા છે. આ પદ્ય પાઠમાં શ્લોક નં -૧ અને ૨ સંસ્કૃત સાહિત્યના સુભાષિતરન્તભણ્ડાર માંથી લેવામાં આવ્યા છે. ઝ્યારે શ્લોક નં -૩,૪,૫ શ્રી એ.ડી. શાસ્ત્રી રચિત વક્રપધાનિ નામના કાવ્ય સંગ્રહમાંથી લેવામાં આવ્યા છે. પ્રથમ શ્લોકમાં સસરાનું ઘર જ સારરૂપ છે, બીજા શ્લોકમાં વ્યકિતની યોગ્યતા માટે તેના વસ્ત્રો અગત્યના છે, ત્રીજા તથા ચોથા શ્લોકમાં "સભા" ના સંદર્ભમાં કટાક્ષપૂર્ણ વિચાર રજૂ થયા છે. વક્રતાપૂર્ણ પદ્યો વાચકોને રમૂજ તથા ચમત્કૃતિનો આસ્વાદ આપે છે.

અન્વય : खलु असारे संसारे श्वशुरमन्दिरम् सारः (अस्ति) । हरः हिमालये शेते, हरिः (च) महोदधौ शेते ।

શબ્દાર્થ : असारे संसारे - સાર વિનાના સંસારમાં श्वसुर मन्दिरे - સસરાનું ઘર खलु - ખરેખર सारः (अस्ति) - સારરૂપ છે. हरः - (ભગવાન) શંકર हिमालये - હિમાલય પર शेते - શયન કરે છે. (च - અને) हरिः - ભગવાન વિષ્ણુ महोदधौ - મહાસાગરમાં

DEVELOPED BY : Mr. HIRALKUMAR BAROT

वस्त्रनुं शुं प्रयोजन ? ते विचारवुं जोईए. वस्त्र खरेखर योग्यतानी बाबतमां मुख्य छे. समुद्रे पीळा वस्त्रवाळा श्री विष्णुने जोईने पोतानी कन्या (लक्ष्मी) आपी अने चर्मरूपी वस्त्रवाळा शंकरने जोईने हळाहळ झेर आप्युं.

किं वाससा तत्र विचारणीयं
वासः प्रधानं खलु योग्यतायाः ।
पीताम्बरं वीक्ष्य ददौ स्वकन्यां
चर्माम्बरं वीक्ष्य विषं समुद्रः ॥

अन्वय : वाससा किम् ? तत्र विचारणीयम् । खलु वासः योग्यतायाः प्रधानम् (अस्ति)। समुद्रः पीताम्बरम् (श्रीविष्णुम्) वीक्ष्य स्वकन्याम् (लक्ष्मीम्) ददौ, चर्माम्बरम् (शङ्करम्) वीक्ष्य (च) टवषम् (ददौ) ।

શબ્દાર્થ : वाससा - વસ્ત્રનું किम प्रयोजनम् - શું પ્રયોજન ? तत्र - ત્યાં विचारणीयम् - વિચારવું જાઇએ वासः - વસ્ત્ર योग्यतायाः - યોગ્યતાની બાબતમાં प्रधानम् (अस्ति) - મુખ્ય છે. पीताम्बरम् - પીળા વસ્ત્રવાળા શ્રી વિષ્ણુને वीक्ष्य - જોઇને स्वकन्याम् - પોતાની કન્યા (લક્ષ્મી) ददौ - આપી, આપ્યું (च -જને) चर्माम्बरम् - ચર્મરૂપી

DEVELOPED BY : Mr. HIRALKUMAR BAROT

कर्णाभ्यां विकल: श्रोता वक्ता मुको यदा भवेत्।
उत्तमा सा सभा ज्ञेया शान्तिरेव प्रवर्तते ।।

જ્યારે કાનોથી ખોડવાળા (બહેરા) શ્રોતાઓ અને મૂંગો વકતા હોય ત્યારે તે સભાને ઉત્તમ જાણવી (કેમ કે ત્યાં) શાંતિ જ પ્રવર્તે છે.

अन्वय : यदा कर्णाभ्याम विकल: श्रोता, मूक: वक्ता (च) भवेत, सा सभअ उत्तमा ज्ञेया। (तत्र) शान्ति एव प्रवर्तते ।

શબ્દાર્થ : यदा - જ્યારે कर्णाभ्याम - કાનોથી विकल: - ખોડવાળા (બહેરા) श्रोता - શ્રોતાઓ (च- અને) मूक: - મૂંગો वक्ता - વકતા भवेत - હોય (तदा - ત્યારે) सा - તે सभा - સભાને उत्तमा - ઉત્તમ ज्ञेया - જાણવી (तत्र - ત્યાં) शान्ति:एव - શાંતિ જ प्रवर्तते - પ્રવર્તે છે

DEVELOPED BY : Mr. HIRALKUMAR BAROT

નાસ્તિ યત્રાશનં પેયં ન "ફોટો" નિવિદા ન વા ।
आगताः समये सर्वे सा सभा कथुमुच्यते ॥

જ્યાં ખાવાનું ન હોય, પીવાનું ન હોય, ફોટા પાડવાનો કાર્યક્રમ ન હોય અથવા જાહેરાત ન હોય અને યોગ્ય સમયે બધા (શ્રોતાઓ) આવી ગયા હોય ત્યારે (તે સ્થાન) સભા કેવી રીતે કહેવાય ?

अन्वय : यत्र अशनम् पेयम् न, "फोटो" न, निविदा न वा अस्ति, (योग्ये) समये सर्वे आगताः, सा कथम् सभा उच्यते ?

શબ્દાર્થ : यत्र - જ્યાં अशनम् - ભોજ, ખાવાનું न अस्ति - ન હોય पेयम् - પીણું, પીવાનું न फोटा (अस्ति) - ફોટા ન હોય न वा निविदा (अस्ति) - અથવા જાહેરાત ન હોય (च-અને) समये - યોગ્ય સમયે आगताः - આવી ગયા હોય (तदा - ત્યારે) सा - તે कथम् - કેવી રીતે उच्यते - કહેવાય

DEVELOPED BY : Mr. HIRALKUMAR BAROT

ग्रामे ग्रामे हि नेतारः पक्षाः सन्ति गृहे गृहे ।
श्यामवित्ताश्च सर्वत्र छेदनं च वने वने ॥

ખરેખર દરેક ગામમાં નેતાઓ, દરેક ઘરમાં પક્ષો (જૂથો) અને બધે કાળાબજારિયાઓ હોય છે તેમજ દરેક વનમાં (વૃક્ષોની) કાપણી (છેદન) થાય છે.

अन्वय : ग्रामे ग्रामे हि नेतारः गृहे गृहे पक्षाः वने वने च छेदनम् (भवति), सर्वत्र च श्यामवित्ताःसन्ति ।

શબ્દાર્થ : हि - ખરેખર ग्रामे ग्रामे - દરેક ગામમાં नेतार - નેતાઓ गृहे गृहे - દરેક ઘરમાં पक्षाः - પક્ષો (જૂથો) सर्वत्र - બધે श्यामवित्ता - કાળાબજારિયાઓ सन्ति - હોય છે वने वने - દરેક વનમાં छेदनम् - (વૃક્ષોનું) છેદન, કાપણી भवति - થાય છે.

DEVELOPED BY : Mr. HIRALKUMAR BAROT

નીચેના પ્રશ્નોના સંસ્કૃતમાં ઉત્તર લખો.

१. असारे संसारे सारः कुत्र वर्तते ?
- असारे संसारे सारः श्वशुस्मन्दिरे वर्तते ।
२. हरिः कुत्र शेते ?
- हरिः महोदधौ शेते ।
३. का सभा उत्तमा ज्ञेया ?
- यत्र कर्णाभ्यां विकलः (बधिरः) श्रोता मूकः च वक्ता वर्तते, सा सभा उत्तमा ज्ञेया ।
४. ग्रामे ग्रामे गृहे गृहे च किं किम् अस्ति ?
- ग्रामे ग्रामे नेतारः गृहे गृहे च पक्षाः सन्ति ।
५. किम् प्रधानं योग्यतायाः ?
- वासः प्रधानं योग्यतायाः ।
६. पिताम्बरं वीक्ष्य समुद्रः किम ददौ ?
- पिताम्बरं वीक्ष्य समुद्रः स्वकन्यां ददौ ।
७. समुद्रः कस्मै विषं ददौ ?
- चर्माम्बरं वीक्ष्य समुद्रः विषं ददौ ।
८. शान्तिः एव कुत्र प्रवर्तते ?
- यत्र श्रोता कर्णाभ्यां विकलः च वक्ता मूकः तत्र शान्तिः एव प्रवर्तते ।
९. का सभा न उच्यते ?
- यत्र अशनम् नास्ति, 'फोटो' निविदा अपि नास्ति सा सभा न उच्यते ।
१०. सर्वत्र किम किम अस्ति ?
- श्यामविताश्च वृक्षस्य छेदन सर्वत्र वर्तन्ते ।

BACK

નીચેના પ્રશ્નોના સંસ્કૃત તેમજ ગુજરાતીમાં ઉત્તર લખો.

૧. हिमालये कः देवः शेते ?
- हिमालये हरः (शंङ्करः) शेते ।
- હિમાલય પર શંકર સૂએ છે.
૨. महोदधौ कः देवः शेते ?
- हरिः (श्रीविष्णुः) महोदधौ शेते ।
- શ્રીવિષ્ણુ મહાસાગરમાં સૂએ છે.
૩. योग्यतायै किं महत्त्वपूर्ण वर्तते ?
- यौग्यतायै वासः (वस्त्रं) महत्त्वपूर्ण वर्तते ।
- યોગ્યતા માટે વસ્ત્ર મહત્વનું હોય છે.
૪. समुद्रः कस्मै स्वकन्यां ददौ ?
- समुद्रः पीताम्बराय विष्णवे स्वकन्यां लक्ष्मी ददौ ।
- સમુદ્રે પીળા વસ્ત્રવાળા વિષ્ણુને પોતાની કન્યા લક્ષ્મી આપી.
૫. समुद्रः कस्मै विषं ददौ ?
- समुद्रः चर्माम्बराय शङ्कराय विषं ददौ ।
- સમુદ્રે ચર્મરૂપી વસ્ત્રવાળા (દિગમ્બર) શંકરને વિષ આપ્યું.

BACK

નીચેનામાંથી સાચો વિકલ્પ શોધીને લખો.

૧. हर: कुत्र शेते ?
- हर: महदधौ शेते ।
- हर: हिमालये शेते ।
૨. समुद्र: कस्मै विषं ददौ ?
- समुद्र: पीताम्बरम विषं ददौ
- समुद्र: चर्माम्बराय विषं ददौ ।

સંસ્કૃત શબ્દનો સાચો અર્થ શોધીને લખો.

૧. श्वशणर: - બહાદુર કૂતરો / સસરો
૨. हर: - ભગવાન શંકર / શ્રી વિષ્ણુ
૩. खलु - ખરલ / ખરેખર
૪. वीक्ष्य - જોઇને / ઘસીને
૫. अशनम् - ખાવાનું, ભોજન/આસન
૬. निविदा - માહિતી/જાહેરાત
૭. ग्राम: - ગ્રામ/કિલોગ્રામ
૮. भाषणम् - ભસવું તે/ વ્યાખ્યાન
૯. प्रधानम् - મંત્રી/મુખ્ય
૧૦. वास: - નિવાસ/વસ્ત્ર
૧૧. विकल - નિષ્ફળ/ખોડવાળું
૧૨. अशनम् - આસન/ખોરાક,ભોજન
૧૩. पीत - સોનું/પીળું
૧૪. विष - વીસ/ઝેર
૧૫. श्रोता -બોલનાર/સાંભળનાર
૧૬. पक्ष: - પાંખ/વિભાગ
૧૭. श्यामवित्ता: - કાળાબજારિયાઓ/કોલસાના વેપારી

BACK

નીચેના શબ્દોના સામાનાર્થી (પર્યાય) શબ્દ શોધીને લખો.

૧. मन्दिरम - अगारम, गृहम, गेहम, निकेतनम, भवनम, वेश्म, सदनम, सद्म (ઘર)
૨. हर: - ईशान:, गिरिश:, गिरीश:, त्र्यम्बक:, नीलकण्ठ:क्र पशुपति:, महेश्वर:, मृत्युंजय:, शंकर:, शम्भु:, शिव: (ભગવાન શંકર)
૩. हरि: - कृष्ण:, नारायण:, विष्णु: (विष्णु भगवान), पञ्चास्य:, मृगेन्द्र:, सिंह: (सिंह), कपि:, वानर: (वानर), अश्व:, तुरग: (ઘોડો) अनिल:, पवन:, वायु: (પવન), इन्द्र: (ઈન્દ્ર), शिव: (શિવ)
૪. वास: - अंशुकम, चैलम, वसनम, वस्त्रम (વસ્ત્ર)
૫. विषम - काकोल:, क्ष्वेड, गरलम, हलाहल: (ઝેર)
૬. कर्ण: - शब्दग्रह:, श्रवणम, श्रव:, श्रुति:, श्रोत्रम (કાન)
૭. शझन्ति: - शम:, शमथ: (શાંતિ)
૮. सभा - गोष्ठी, परिषत, सद:, समज्या, समिति:, संसत (સભા)

નીચેના શબ્દોના વિરુદ્ધાર્થી શબ્દ આપો.

૧. असार: (સારરહિત) × ससार: (સારસહિત)
૨. विचारणीयम् (ટવચારવાયોગ્ય) × अविचारणीयम् (ન વિચારવા જેવું)
૩. प्रधानम् (મુખ્ય) × गोणम् (નાનું, ગૌણ)
૪. वक्ता (બોલનાર) × श्रोता (સાંભળનાર)
૫. उत्तम्: (ઉત્તમ) × अधम: (અધમ)
૬. पेयम् (પીવા યોગ્ય) × अपेयम् (ન પીવા યોગ્ય)
૭. आगता: (આવેલા) × गता: (ગયેલા), अनागता: (ન આવેલા)

BACK

DEVELOPED BY : Mr. HIRALKUMAR BAROT

लक्ष्मी - बारणे आ कोण छे?
कृष्ण - हरि
लक्ष्मी - बगीचामां जतो रहे. अहीं वांदरानुं शुं काम ?
कृष्ण - हे प्रियतमा, हुं कृष्ण छुं.
लक्ष्मी - हुं काळा वांदराथी अत्यंत बीउ छुं.
कृष्ण - हे प्रियतमा, हु मधुसूदन छुं.
लक्ष्मी- ते ज मधभरी लता (वेल) पर जा
कवि - आम प्रियाथी चूप करी देवाता (अने) शरमाई गयेला हरि (भगवान विष्णु) तमारी रक्षा करो.

लक्ष्मीः - कोऽयं द्वारि ?
कृष्णः - हरिः ?
लक्ष्मीः - प्रयाहि उपवनम् । शाखामृगस्यात्र किम् ?
कृष्णः - कृष्णोऽहं दयिते ।
लक्ष्मीः - बिभेमि सुतरा कृष्णात् अहं वानरात् ।
कृष्णः - कान्तेऽहं मधुसुदनः ।
लक्ष्मीः - व्रज लतां तामेव मध्वन्विताम् ।
कविः - इत्थं निर्वच्नीकृतो दयितया ह्रतो हरिः पातु वः ।

આ પાઠમાં ત્રણ સુભાષિતો સંવાદરૂપે મૂક્યાં છે. પ્રત્યેક સુભાષિતોમાં બે પાત્રો વચ્ચે પશ્ર ઉત્તર રૂપે વાર્તાલાપ થાય છે. આ સંવાદાત્મક શૈલી સંસ્કૃત સુભાષિતોની વિશેષતા છે. શ્લોકના અંતિમ ચરણમાં આવતું વિધાન શ્લોકના કવિની ઉકિત છે. ત્રણે શ્લોકોનું વકતવ્ય નીચે મુજબ છે.

(૧) પહેલાં શ્લોકમાં લક્ષ્મી અને કૃષ્ણ (વિષ્ણુ) વચ્ચે સંવાદ થાય છે. બહારથી આવેલા કૃષ્ણ બંધ બારણુ ઉઘાડવા લક્ષ્મીને પોતાનો પરિચય આપે છે. અને લક્ષ્મીને તે પરિચયના શબ્દોનો શ્લિષ્ટ અર્થ સમજીને બારણું ઉઘાડતા નથી, સાથે લક્ષ્મીના વ્યાકરણ વિશેના જ્ઞાનનો પરિચય થાય છે.

શબ્દાર્થ : कभ - કોણ अयं - આ द्वरि - દરવાજા ઉપર, બારણે हरिः - વિષ્ણુ, વાંદરો उपवनम - બગીચો प्रवाहि - ચાલી જા इत्थम - આ રીતે शाखामृगस्य - વાંદરાનું कृष्णः - કૃષ્ણ ભગવાન, કાળો दयिते - હે પ્રિયતમા बिभेमि - (હું) બીઉ છું सुतराम - અત્યંત, બહુ જ पातु - રક્ષણ કરો. कृष्णात वानरम - કાળા વાંદરાથી मधुसूदन - કૃષ્ણનું નામ, મધુ નામના દૈત્યને મારનાર, મધ ચૂસનાર ભમરો व्रज - જા वः - તમારું यन्विताम - મધથી યુકત, મધભરી लताम - લતા (વેલ) પર दयिताया - પ્રિયતમાથી ह्रीत - શરમાઈ ગયેલા निर्वचनीकृत - બપલતાં ચૂપ કરી દેવાયેલા

DEVELOPED BY : Mr. HIRALKUMAR BAROT

પાર્વતી - હે ગણપતિ !
ગણેશ - માતા, શું છે ?
પાર્વતી - (તું) કેમ રડે છે ?
ગણેશ - કાર્તિકેય (મારો) કાન ખેચે છે.
પાર્વતી - હે કાર્તિકેય શું (આ) તારું તોફાન છે ?
કાર્તિકેય (સ્કંદ) - પહેલાં તેણે મારી આંખોની ગણતરી કરી.
પાર્વતી - હે ગજાનન (હાથીના મુખવાળા) તારું પણ આ આચરણ યોગ્ય નથી.
ગણેશ - હે માતા, તે મારું નાસિકા (સૂઢ) માપતો હતો.
કવિ - તે બંને (ગણેશ અને કાર્તિકેય)ને એકાએક આમ જોઇને હસી પડેલી અને મૂંઝાયેલી પાર્વતી તમારી રક્ષા કરો.

पार्वती - हे हेरम्ब ।
गणेशः - किमम्ब ।
पार्वती - रोदिषि कुतः ?
गणेशः - कर्णं लुठत्यग्निभूः ।
पार्वती - किं ते स्कन्द, विचेष्टिम् ?
स्कन्द - मम पुरा संख्या कृता चक्षुषाम् ।
पार्वती - नैतत्तेऽप्युचित्तं गजास्य, चरितम् ।
गणेशः - नासां मिमितेऽम्ब मे ।
कविः - तावेव सहसा विलोक्य हसितव्यग्रा शिवा पातु वः ।

૨) બીજા શ્લોકમાં પાર્વતી તથા પોતાના બે પુત્રો ગણેશ અને કાર્તિકેય વચ્ચેની વાતચીત છે. બંને બાલકો વચ્ચે નજીવી બાબતમાં ઝઘડો થાય છે. પાર્વતી બંનેનો ઝઘડો સાંભળીને મનમાં હસે છે અને સાથે સાથે ઉકેલ ન લાવી શકતા મુંઝાય પણ છે. સાચે જ પાર્વતીની સ્થિતિ રમુજભરી-હાસ્યભર છે.

શબ્દાર્થ : हेरम्बः - ગણપતિ अम्ब - હે માતા कृत - કેમ, શાથી रोदिषि - (तुं) રડે છે कर्णम - કાનને अग्निभूः - કાર્તિકેય तौ - તે બંને लुठित - ખેચેં છે स्कन्दः - કાર્તિકેય विचेष्ठितम - તોફાન ते - તારું पुरा - પહેલાં मम - મારી चक्षुषाम - આંખોની सहसा - એકાએક संख्या कृता - ગણતરી કરી गजास्य - ગજાનન (હાથીના મુખવાળા) चरितम - આચરણ न उचितम - યોગ્ય નથી नासाम - નાક (સૂંઢ) मिमीते - માપે છે (અહીં માપતો હતો એમ લેવું) विलोक्य - જોઇને शिवा - પાર્વતી हसिताव्यग्रा - હસી પડેલી અને મૂઝાયેલી

DEVELOPED BY : Mr. HIRALKUMAR BAROT

लक्ष्मी - भिक्षुक क्यां छे ?
पार्वती - बलि राजाना यज्ञमां
लक्ष्मी - पशुओना पति
पार्वती - शुं ते गोकुळमां नथी ?
लक्ष्मी - हे भोळी, सर्पना आभूषणवाळो
पार्वती - हे सखी, हंमेशा ते (साप) नी उपर शयन करे छे.
लक्ष्मी - आर्या, विषादने (विषपान करनार शिवने) जलदी छोडी दे.
पार्वती - हे लक्ष्मी, हुं स्वाभावथी चंचळ नथी.
कवि - आ रीते खरेखर पर्वतनी पुत्री पार्वती अने समुद्रनी पुत्री लक्ष्मी वच्चे थयेलो संवाद तमारी रक्षा करो.

लक्ष्मीः - भिक्षुःक्वास्ति ?
पार्वती - बलेर्मखे ।
लक्ष्मीः - पशुपतिः ।
पार्वती - किं नास्त्यसौ गोकुले ?
लक्ष्मीः - मुग्धे, पन्नगभूषणः ।
पार्वती - सखि, सदा शेते स तस्योपरि ।
लक्ष्मीः - आर्ये, मुञ्च विशादमाशु ।
पार्वती - कमले, नाहं प्रकृत्या चला ।
कविः - इत्थं वै गिरिजासमुद्रसुतयोः संभाषणं पातु वः ।

(3) त्रीजा श्लोकमां लक्ष्मी अने पार्वती वच्चेनो संवाद छे. लक्ष्मी पोताना पति (विष्णु)ने सारो दर्शावववा माटे पार्वतीना पति (शंकर)नी खोड दर्शावती वात पूछे छे. परंतु चतुर पार्वती तेने उत्तर आपे छे के दरेक समये पूछनार लक्ष्मी फसाई जाय छे. आ वातचीत रमूज जन्मावे छे.

શબ્દાર્થ : भिक्षुः - ભિક્ષુક, કૃષ્ણનું નામ क्व - ક્યાં बलिः - બલિરાજા मखः - યજ્ઞ बलेर्मखे - બલિરાજાના યજ્ઞમાં मुग्धे - હે ભોળી पशुपतिः - પશુઓના પતિ, શંકર, ગોવાળ, કૃષ્ણ पन्नभूषणः - સર્પના આભૂષણવાળો सखि - હે સખી सदा - હંમેશા आर्य - હે સન્નારી तस्य उपरि - તે (સર્પ)ની ઉપર शेते - શયન કરે છે. विषादम - વિષાદને, વિષ પાન કરનાર શિવને आशु - જલદી मुग्च - છોડી દે चला - ચંચળ कमला - લક્ષ્મી कमले - હે લક્ષ્મી प्रकुत्या-સ્વભાવથી गिरिजा - પર્વતની પુત્રી, પાર્વતી समुद्रसुता - સમુદ્રની પુત્રી લક્ષ્મી संभाषणम - સંવાદ

DEVELOPED BY : Mr. HIRALKUMAR BAROT

નીચેના પ્રશ્નોના સંસ્કૃતમાં ઉત્તર લખો.

१. लक्ष्मीः कस्मात बिभेति ?
- लक्ष्मीः कृष्णात वारम सुतरां बिभेति ।
२. कीदृशः हरिः वः पातु ?
- स्वदयितया लक्षम्या निर्वचनीकृतः ह्रीतः हरिः वः पातु ।
३. कमला प्रकृत्या कीदृशी अस्ति ?
- कमला प्रकृत्या चला जस्ति ।
४. स्कन्दः किं मिमीते ?
- स्कन्दः गजाननस्य नासां मिमीते ।
५. गणेशं स्कन्दं च सहसा विलोक्य शिवा कीदृशी अभवत ?
- गणेशं स्कन्दं च सहसा विलोक्य शिवा हसितव्यग्रा अभवत ।
६. द्वारे कः ?
- द्वारे हरिः ।
७. कं वदति कान्तेऽहं मधुसूदनः ?
- "कान्तेऽहं मधुसूदमः" इति कृष्णः वदति ।
८. गोकुले कः निवसति ?
- कृष्णः गोकुले निवसति ।
९. पन्नगः अर्थात किम ?
- पन्नगः अर्थात सर्पः ।
१०. सर्पस्य उपरि सदा कः शेते ?
- सर्पस्य उपरि सदा विष्णुः शेते ।

BACK

નીચેના પ્રશ્નોપના સંસ્કૃત તેમજ ગુજરાતીમાં ઉત્તર લકો.

૧. मधुसूदनः (भ्रमरः) कीदृशीं लतां व्रजति ?
- मधुसूदनः (भ्रमरः) मधुयुक्तां लतां व्रजति । - મધ ચુસનાર ભમરો મધભરી લતાએ જાય છે.
૨. जग्निभूः कस्य कर्णम अलुठत ?
- अग्निभूः गणेश्स्य कर्णम अलुठत । - કાર્તિકેયે ગણેશનો કાન ખેચ્યો.
૩. गजाननः किम अनुचितं चटरतम जाचरत ?
- गजाननः स्कन्दस्य चक्षुषां संख्याम अकरोत ।
- ગજાનને કાર્તિકેયની આંખોની ગણતરી કરી.
૪. पन्नगभूषणः (विष्णुः) सदा कुत्र शेते ?
- पन्नगभूषणः (विष्णुः) सदा पन्नगस्य (शेषानागस्य) उपरि शेते ।
- સર્પના આભૂષણવાળા વિષ્ણુ હંમેશા સર્પની (શેષનાગની) ઉપર સૂએ છે.

BACK

DEVELOPED BY : Mr. HIRALKUMAR BAROT

નીચેના વાક્યોનું સંસ્કૃતમાં ભાષાંતર કરો.

૧. બારણે કોણ આવ્યું છે ? - द्वारि कः आगतः ?
૨. હું કાળા વાંદરાથી બીઉ છું . - अहं कृष्णात वानरात बिभेसि ।
૩. ભમરો એક ફૂલથી બીજા ફૂલ પર જાય છે. - अलिः पुष्पम गच्छाति ।
૪. ગણેશ અને કાર્તિકેય પાર્વતીના પુત્રો છે. - गणेशः च श्कन्दः च पार्वत्याः पुत्रौ ।
૫. આ તારું યોગ્ય વર્તન નથી. - एतत तव चरितम न उचितम
૬. શું કૃષ્ણ ગોકુળમાં નથી ? - किं कृष्णः गोकुले नास्ति ?
૭. પાર્વતી સ્વાભાવે ચંચળ નથી. - पार्वती प्रकृत्या न चग्चला

સંસ્કૃત શબ્દનો સાચો જર્થ શોધીને લખો.

૧. शझखामृगः - જંગલી હરણ / વાંદરો
૨. मखः - યજ્ઞ / માખી / ભમરો
૩. श्कन्दः - કાર્તિકેય / કંદમૂળ
૪. कमला - કમળનો છોડ / લક્ષ્મી
૫. नासा - નાસી જવું તે / નાસિકા, નાક
૬. विचेष्ठितम - આચરણ / તોફાન
૭. सुतराम - સુતરાઉ કાપડ / અત્યંત
૮. उत्थम - આરીતે / કઇ રીતે
૯. आशु - આંસુ / જલદી / ઝડપ
૧૦. कसतः - કૂતરો / કેમ, શાથી
૧૧. ह्रीतः - શરમાઇ ગયેલો / હેબતાઇ ગયેલો
૧૨. शाते - શેતૂર / સુએ છે.

BACK

પાઠમાં વપરાયેલ સંસ્કૃત શબ્દ લખો.

૧. વાંદરો - शाखामृगः
૨. ભમરો - मधुसूदनः
૩. પર્વત - गिरिः
૪. નાક - नासा
૫. ભિખારી - भिक्षुः
૬. પાર્વતી - शिवा, गिरिजा
૭. ગણપતિ - गणेशः, हेरम्बः, गजास्यः,
૮. કાર્તિકેય - અગ્નિભૂઃ, સ્કન્દઃ
૯. લક્ષ્મી - कमला, समुद्रसुता
૧૦. કૃષ્ણ - हरिः, मधुसूदनः, भिक्षुः, पशुपतिः, पन्नगभूषणः

નીચેના શબ્દોના સામાનાર્થી (પર્યાય) શબ્દ આપો.

૧. लक्ष्मीः - कमला, पद्मालया, पद्मा, श्रीः, हरिप्रिया (લક્ષ્મી)
૨. कृष्णः - केशवः, दामोदरः, नारायणः, मधुसूदनः, माधवः, विष्णुः, हरिः, हृषीकेशः (કૃષ્ણ વિષ્ણુ)
૩. उपवन - आराम, उधानम, वृक्षावाटिका (બગીચો)
૪. शझखामृगः - कपिः, प्लवगः, प्लवडंमः, वानरः, हरिः (વાંદરો)
૫. पार्वती - अपर्णा, अम्बिका, उमा, कात्यायनी, काली, गौरी चण्डिका, दुर्गा, भवानी, रुद्राणी, शिवा (પાર્વતી)
૬. गणेशः - एकदन्तः, गजाननः, गजास्यः, गणाधिपः, द्वैमातुरः, लम्बोदरः, विध्नराजः, विनायकः, हेरम्बः (ગણપતિ)
૭. कझर्तिकेय - अग्निभूः, गुहः, महासेनः, शरजन्मा, षडाननः, स्कन्दः (કાર્તિકેય)
૮. मखः - अध्वरः, कक्रतुः, यज्ञः, यागः, सवः, सप्ततन्तुः (યજ્ઞ)
૯. पन्नगः - अहिः, उरगः, काकोदरः, फणी, भुजगः, भुजंगः, विषधरः, व्यालः, सर्पः (સાપ)

BACK

નીચેના શબ્દોના વિરુધ્ધાર્થી શબ્દ આપો.

૧. जत्र (અહીં) × तत्र (ત્યાં)
૨. कसष्णः (કાળો) × धवलः (ધોળો)
૩. उचितम (યોગ્ય) × अनुचितम (અયોગ્ય)
૪. पुरा (પહેલાં) × अधुना (અત્યારે)
૫. उपरि (ઉપર) × अधः, अधस्तात (નીચે)
૬. आशु (જલદી) × शनैः (ધીમેથી)
૭. चला (ચબચળ) × अचला, स्थिरा (અચળ, સ્થિર)

નીચેની ઉકિતઓ કોણ બોલે છે અને કોને કહે છે તે જણાવો.

૧. कसष्णो डहं दयिते । - કૃષ્ણ
૨. सोदिषि कुतः - પાર્વતી
૩. नासां मिमितेडम्ब मे - ગણેશ
૪. मुग्धे, पन्नगभूषण । - લક્ષ્મી
૫. कमले, नाह प्रकृत्या चला र - પાર્વતી
૭. डन्थं वै गिरिजासमुद्रसुतयोः संभाषणं पातु वः । - કવિ

BACK

संपूर्णकुम्भो न करोति शब्द
मर्धौ धटो धोषमुपैति नूनम् ।
विद्वान् कुलीनो न करोति गर्वं
गुणैर्विहीना: बहु जल्पयन्ति ।।

સંપૂર્ણ (ભરેલો) ઘડો અવાજ કરતો નથી. અડધો (ભરેલો) ઘડો ખરેખર અવાજ કરે છે. કુળવાન વિદ્વાન (માણસ) ગર્વ કરતો નથી. પરંતુ ગુણો વિનાન (માણસો) ખૂબ બડબડાટ કરે છે.

સંસ્કૃત સાહિત્યમાં સુભાષિતો - મુકતકોનું વિશિષ્ટ સ્થાન છે. મુકતક એ સ્વયંસંપૂર્ણ ચાર પંકિતઓનો શ્લોક છે. આવા સુભાષિતો કે મુકતકો દ્વારા ઉપદેશ, પ્રશંસા, ઉપાલંભ, વ્યવહારજ્ઞાન, નીતિજ્ઞાન વગેરે સરળ રીતે આપી શકાય છે. ભતૃહરિ સંસ્કૃત સાહિત્યના ઉત્તમ મુકતકકાર છે. તેમનું "નીતિશતકમ" ઉત્તમ મુકતક કાવ્ય તરીકે પ્રસિદ્ધ છે, જીવન સાર્થક કરી દે તેવાં પાંચ સુભાષિતો આ પાઠમાં આપવામાં આવ્યાં છે. (૧) ઉચ્ચકુળનો ટવદ્વાન ગર્વ કરતો નથી. નગુણા માણસો બહુ બડબંડાટ કરે છે. (૨) જેની પાસે ધન હોય છે તે જ ઊંચા કણાળનો, પંડિત, વિદ્વાન અને ગુણવાન ગણાય છે. (૩) દુર્જનો અને સજ્જનોની મૈત્રી ક્રમશ: દિવસના પહેલા પહોરની અને પાછલા પહોરની છાયાઓ જેવી હોય છે. (૪) સાહિત્ય, સંગીત અને કલા વિનાનો મનુષ્ય પૂંછડા અને શિંગડા વગરનો પશુ જ છે. (૫) જીવનમાં વનમાં વિદ્યાનું બહુ જ મહત્વ છે. વિદ્યાની સર્વત્ર પૂજા થાય છે, ધનની નહિ. વિદ્યા વિનાનો માણસ પશુ જેવો છે.

શબ્દાર્થ : संपूर्णकुम्भ: - સંપૂર્ણ (ભરેલો) ઘડો शब्दम् - અવાજ न करोति - કરતો નથી अर्ध: धट - અડધો (ભરેલો) ઘડો नूनम् - ખરેખર धोषम् - અવાજ કરે છે कुलीन: विद्वान - કુળવાન વિદ્વાન गर्वम् - અભિમાન गुणैर्विहीना: - ગુણો વિનાના (માણસો) जल्पयन्ति - બડબડાટ કરે છે.

DEVELOPED BY : Mr. HIRALKUMAR BAROT

यस्यास्ति वितं स नरः कुलीनः
स पण्डितः स श्रतुवान् गुणज्ञः ।
स एव वक्ता स च दर्शनीयः
सर्वे गुणाः काञ्चनमाश्रयन्ते ।।

જેની પાસે ધન છે તે માણસ કુળવાન છે, તે પંડિત છે, તે વિદ્વાન અને ગુણોને જાણનાર છે, તે જ (સારો) વકતા છે અને તે દેખાવડો છે, બધા ગુણો સોનાને આશરે રહેલાં છે.

अन्वय : यस्व वित्तम् अस्ति, सः नरः कुलीनः, सः पण्डितः, सः श्रुतवान गुणज्ञः, सः एव वक्ता, सः च दर्शनीयः अस्ति। सर्वे गुणाः काग्चनम् आश्रयन्ते ।

શબ્દાર્થ : यस्व - જેની પાસે वित्तम् - ધન कुलीनः (अस्ति) - કુળવાન છે सः पंण्डितः (अस्ति) - તે પંડિત છે श्रुतवान - વિદ્વાન (च - અને) गुणज्ञः (अस्ति) - ગુણોને જાણનારા (છે) सः एव वक्ता (अस्ति) - તે જ (સાચો) વકતા (છે) सः दर्शनीयः अस्ति - તે દેખાવડો (છે) गुणाः - ગુણો काग्चनम - સોનાને आश्रयन्ते - આશરે રહેલાં છે.

DEVELOPED BY : Mr. HIRALKUMAR BAROT

દુર્જનોની મિત્રતા દિવસના પહેલા અડધા ભાગની છાયા જેવી શરૂઆતમાં મોટી (લાંબી) અને ધીમે ધીમે ઘટતી જાય છે. જ્યારે સજ્જનોની મિત્રતા દિવસના પાછલા અડધા ભાગની છાયાની જેમ પહેલા નાની (ટૂંકી) અને પછી વધતી જતી હોય છે.

आरम्भगुर्वी क्षयिणी क्रमेण
लघ्वी पुरा वृद्धिमती च पश्चात् ।
दिनस्य पूर्वार्धपरार्धभिन्ना
छायेव मैत्री खलसज्जनानाम् ।।

अन्वय : आरम्भगुर्वी क्षयिणी क्रमेण, पुरा लघ्वी पश्चात् च वृद्धिमती दिनस्य पूर्वार्धपरार्धभिन्ना छाया एव खलसज्जनानाम् मैत्री (भवति) ।

શબ્દાર્થ : दिनस्य - દિવસના पूर्वार्ध परार्ध भिन्ना - પહેલા અડધા ભાગ અને પછીના અડધા ભાગના, જુદા જુદા छाया एव - પડછાયા જેવી खलसज्जनाम् मैत्री (भवति) - દુર્જનોની અને સજ્જોની મૈત્રી છે (દુર્જનોની મૈત્રી) आरम्भगोर्वी - શરૂઆતમાં મોટી (च - અને) क्रमेण - ધીમે ધીમે क्षयिणी (भवति) - ઘટતી જતી હોય છે, (જ્યારે સજ્જનોની મૈત્રી) पुरा लघ्वी - પહેલાં નાની (ઓછી) पश्चात् - પછીથી वृद्धिमती (भवति) - વૃદ્ધિ પામતી હોય છે.

DEVELOPED BY : Mr. HIRALKUMAR BAROT

साहित्यसङ्गीतकलाविहीनः
साक्षात् पशुः पुच्छविषाणहीनः ।
तृणं न खादन्नपि जीवमानः
तद् भागधेयं परमं पशूनम् ॥

સાહિત્ય, સંગીત અને કલા વિનાનો (માણસ) પૂછડા અને શિંગડા વગરનો સાક્ષાત પશુ છે. ઘાસ ન ખાતો હોવાં છતાં તે જીવતો રહે છે તે પશુઓનુ મોટું ભાગ્ય છે.

अन्वय : साहित्यसङ्गीतकलाविहीनः (मानवः) पुच्छविषाणहीनः साक्षात पशुः (अस्ति) । तृणम् खादन् अपि (सः) जीवमानः (अस्ति) तत् पशूनाम् परमम् भागधेयमं (अस्ति) ।

શબ્દાર્થ : साहित्य संङ्गीत कला विहीतः - સાહિત્ય, સંગીત અને કલા વિનાનો (માણસ) पुच्छ विषाण हीनः - પૂંછડા અને શિંગડા વિનાનો साक्षात् पशुः (अस्ति) - પશુ છે तृणम् - ઘાસ न खादन् अपि - ન ખાતો હોવા છતાં जीवमानः - જીવતો રહે છે तद - તે पशूनाम् - પશુઓનું परमम् - મોટું भागधेयम् (अस्ति) - ભાગ્ય છે.

DEVELOPED BY : Mr. HIRALKUMAR BAROT

विद्या नाम नरस्य रुपमधिकं प्रच्छन्नगुप्तं धनं
विद्या भोगकरी यशः सुखकरी विद्या गुरुणां गुरुः ।
विद्या बन्धुजनो विदेशगमने विद्या परं दैवतं
विद्या राजसु पूजिता न तु धनं विद्याविहीनः पशुः ।।

વિદ્યા ખરેખર માણસનું વધારાનું રૂપ છે, તે ઢંકાયેલું અને છૂપું ધન છે. વિદ્યા ભોગ (વિલાસ) આપનારી, કિર્તી અને સુખ આપનારી છે. વિદ્યા ગુરુઓની ગુરુ છે. વિદેશ જવાના સમયે વિદ્યા સ્વજન છે. વિદ્યા શ્રેષ્ઠ દેવતા છે. વિદ્યા રાજાઓમાં પૂજાયેલી છે, ધન (પૂજાયેલું) નથી. વિદ્યા વિનાનો (માણસ) પશુ છે.

अन्वय : विधा नाम नरस्य अधिकम् रुपम् (अस्ति), (सा) प्रच्छन्नगुप्तम् धनम् (अस्ति) विधा भोगकी, यशःसुखकरी (अस्ति) । विधा गुरुणां गुरुः (अस्ति) । विदेशगमने विधा बन्धुजनः (अस्ति) । विधा परम् दैवतम् (अस्ति) । विधा राजसु पूजिता, न धनम् (पूजितम्) । विधाविहीनः (मानव) पशुः (अस्ति) ।

શબ્દાર્થ : विधा - વિદ્યા नाम -ખરેખર नरस्य - માણસનું अधिकम् रुपम् (अस्ति) - વધારાનું રૂપ છે. प्रच्छन्नगुप्तम् - ઢંકાયેલું અને છૂપું धनम् (अस्ति) - ધન છે. भोगकरी - ભોગ (વિલાસ) આપનારી यशःसुखकरी (अस्ति) - કિર્તી અને સુખ આપનારી છે परमं - શ્રેષ્ઠ गुरुणां गुरुः (अस्ति) - ગુરુઓની ગુરુ છે विदेशगमने - વિદેશ જવાના સમયે बन्धुजनः (अस्ति) - સ્વજન છે दैवतम् (अस्ति) - દેવતા છે राजसु - રાજાઓમાં पुजिता (अस्ति) - પૂજાય છે न तु धनम् - ધન નહિ विधअविहीनः - વિદ્યા વિનાનો (માણસ) पशुः (अस्ति) - પશુ છે.

DEVELOPED BY : Mr. HIRALKUMAR BAROT

નીચેના પ્રશ્નોના સંસ્કૃતમાં ઉત્તર લખો.

१. कीदृशः धटः धोषम उपैति ?
- अर्धः धटः धोषम उपैति ।
२. सर्वे गुणाः किम् आश्रयन्ते ?
- सर्वे गुणाः काग्चनम् जाश्रयन्ते ।
३. विधा कीदृशं धनम् ?
- विधा प्रच्छन्नगुप्तं धनम् अस्ति ।
४. कीदृशः जनः पुच्छविषाणहीनः पशुः ?
- साहित्यसडीतकलाविहीनः जनः पुच्छविषाणहीनः पशुः अस्ति ।
५. कीदृशः धटः शब्दं न करोति ?
- संपूर्ण धटः शब्दं न करोति ।
६. कः गर्व न करोति ?
- विद्धानः च कुलीनः गर्व न करोति ।
७. खलस्य मैत्री किदृशी ?
- खलस्य मैत्री दिनस्य पूर्वार्ध समानम् ।
८. विधा कस्य गुरुः ?
- विधा गुरणां गुरुः ।
९. विधा नरस्य किदृशं रुपम् ?
- विधा नरस्य अधिकं रुपम् ।

BACK

નીચેના પ્રશ્નોના સંસ્કૃત તેમજ ગુજરાતીમાં ઉત્તર લખો.

૧. कीदृशः कुम्भः शब्दं न करोति ?
- संपूर्ण कुम्भः शब्दं न करोति । - છલોછલ ભરેલો ઘડો અવાજ કરતો નથી.
૨. कीदृशः पुरुषः गर्व न करोति ?
- कुलीनः विद्वान पुरुषः गर्व न करोति । - કુલવાન વિદ્વાન માણસ ગર્વ કરતો નથી.
૩. कीदृशाः जनाः बहु जल्पन्ति ?
- गुणैः विहीनाः जनाः बहु जल्पन्ति ।- ગુનો વિનાન માણસો ખૂબ બડબડાટ કરે છે.
૪. दिनस्य परार्धछाया कीदृशा भवति ?
- दिनस्य परार्धछाया पुरा लघ्वी, पश्चात च वृद्धिमती भवति ।
- દિવસના પાછલા અડધા ભાગની છાયા પહેલાં નાની ટૂંકી અને પછી વધતી જતી હોય છે.
૫. विधयां किं लभ्यते ?
- विधयां भोगः यशः सुखं च लभयन्ते ।
- વિધા વડે ભોગ (વિલાસ), યશ અને સુખ પ્રાપ્ત થાય છે.
૬. विधा राजसु पूज्यते ?
- विधा राजसु पूज्यते । - વિધા રાજાઓમાં પૂજાય છે.

BACK

નીચેના પ્રશ્નોના ગુજરાતી ઉત્તર લખો.

૧. ઘડાના દષ્ટાન્ત દ્વારા કવિ શો બોધ આપે છે ?
- ઘડો પુરો ભરાયેલો હોય તો અવાજ કરતો નથી, પણ તે અધૂરો હોય તો અવાજ કરે છે. આ દષ્ટાંત દ્વારા કવિ કહેવા માગે છે કે જે ઊંચા કાળનો હોય છે તે બહુ ગર્વ કરતો નથી, પણ નગુણા માણસો ખૂબ બડબડાટ કરે છે. આમ કહીને કવિ બોધ આપવા માગે છે કે નગુણા માણસોનો સંગ ન કરવો; એવા માનસો બધે અશાંતિ ઊભી કરે છે.

૨. ધનવાન વ્યકિતમાં કયા કયા ગુણોનું આરોપણ કરવામાં આવ્યું છે ?
- ધનવાન વ્યકિતમાં સર્વગુણોનું આરોપણ કરવામાં આવ્યું છે. ધનવાન માણસ ઊંચા કાળનો ન હોય તોપણ ઊંચા કણાળનો ગણાય છે. તે જ પંડિત છે, તે જ શાસ્ત્રવેત્તા છે અને તે જ ગુણોનો પારખુ છે. તે ધનવાન માણસને સભા વચ્ચે બોલતાં ન આવડતું હોય તોપણ તે ઉત્તમ ભાષણકર્તા ગણાય છે; તે દેખાવે કદરૂપો હોય તોપણ ધનદોલત કારણે "દેખાવડો" કહેવાય છે. આમ, બધા ગુણો સોનામાં સમાઈ જાય છે.

૩. દિવસના પૂર્વાર્ધમાં પડછાયો કેવો પડે છે ?
- દિવસના પૂર્વાર્ધમાં (પહેલા અડધા ભાગમાં) શરૂઆતમાં ખૂબ મોટો-લામબો પડછાયો પડે છે. પછી તે પડછાયો ધીમે ધીમે ઘટતો જાય છે; મધ્યાહને તે લગભગ નહિવત થઈ જાય છે.

૪. વિદ્યાથી શું શું પ્રાપ્ત થાય છે ?
- વિદ્યાથી બધું જ પ્રાપ્ત થાય છે; તે માણસનું વધારાનું રૂપ છે; તે ઢમકાયેલું ને છૂપું ધન છે. વિદ્યા સુખોપભોગ આપનારી, યશ અને આનંદ આપનારી છે. પરદેશ જતી વખતે તે સ્વજનની કે મિત્રની ગરજ સારે છે. તેનાથી આદર અને પૂજ્યતા પણ પ્રાપ્ત થાય છે. આમ, વિદ્યા કલ્પવૃક્ષ સમાન છે.

૫. આજ્ઞાની (ગુણ વગરના) વ્યકિતને કોની સાથે સરખાવવામાં આવી છે ?
- આજ્ઞાની વ્યકિતને અડધા ભરેલા ઘડાની સાથે સરખાવવામાં આવી છે.

DEVELOPED BY : Mr. HIRALKUMAR BAROT

૬. કયું ઉદાહરણ આપીને ધનવાન વ્યકિતના ગુણો વિશે વાત કરવામાં આવી છે ?
- સોનાનું ઉદાહરણ આપીને ધનવાન વ્યકિતના ગુણો વિશે વાત કરવામાં આવી છે.
૭. સાહિત્ય, સંગીત અને કલા વગરનો પુરુષ કોના સમાન ગણવામાં આવે છે ?
- સાહિત્ય, સંગતિ અને કલા વગરનો પુરુષ પૂંછડા અને શીંગડા વગરના પશુ સમાન ગણવામાં આવે છે.
૮. વિદ્યા વિદેશગમનમાં કઈ રીતે ઉપયોગી છે ?
- વિદ્યા વિદેશગમનમાં એક મિત્ર, કે સ્વજન તરીકે ઉપયોગી છે.

સંસ્કૃત શબ્દનો સાચો જર્થ શોધી લકો.

૧. ધોષ: - ઘોષણા/જાહેરાત/અવાજ
૩. પુચ્છમ્ - પૂછયું/પૂંછડું
૫. પ્રચ્છન્નમ્ - ખુલ્લું/ઢંકાયેલું/ગુપ્ત
૭. ઉપૈતિ - પાસે જાય છે/પામે છે
૯. લધ્વી - નાની,ટુકી/ઝડપી
૧૧. કલ: - મુખૃ/સજ્જન
૧૩. કાગ્ચનમ્ - સોનું/ચાંદી
૨. વિષાણ: - શોક/શિંગડું
૪. વિત્તમ્ - ધન/મેળવેલું
૬. પુરા - અગાઉ/પહેલું
૮. શ્રુતવાન્ - સાંભળ્યું/જ્ઞાની, વિદ્વાન
૧૦. દૈવતમ્ - દેવતા/ભાગ્ય
૧૨. વિત્તમ્ - ધન/યશ
૧૪. દિન - દિવસ/ગરીબી

BACK

નીચેના શબ્દોના સામાનાર્થી (પર્યાય) શબ્દ આપો.

૧. कुम्भः - कलशः, धटः (ઘડો)
૨. शब्दः - धोषः, ध्वनिः, ध्वानः, नादः, निनादः, निर्धोषः, निस्वनः, रवः, स्वनः (અવાજ)
૩. गर्व - अभिमानः, अहंकारः (ગર્વ, ઘમંડ)
૪. वित्तम् - अर्थः, द्रव्यम्, धनम्, रिक्थम् (ધન)
૫. पण्डितः - प्राज्ञः, बुधः, विचक्षणः, टवद्धान, सुधीः, सूरिः (પંડિત)
૬. काञ्चनम् - कनकम्, रुक्मम्, स्वर्णम्, हाटकम्, हिरनयम्, हेम (સોનું)
૭. भाग्धेयम् - दिष्टम्, दैवम्, नियतिः, भाग्यम्, विधिः (ભાગ્ય)
૮. बन्धुः - ज्ञातिः, बान्धवः सगोत्रः, स्वः, स्वजनः (સગો)
૯. दैवतम् - अमर्त्यः, देवः, देवता, विबुधः, सुरः (દેવતા)

BACK

નીચેના શબ્દોના વિરુધ્ધાર્થી શબ્દ આપો.

૧. सम्पूर्णम् (પૂરેપુરું) × अपूर्णम् (અધૂરું)
૨. विद्वान (પંડિત) × मूढः, अज्ञः (અજ્ઞાની)
૩. गणणज्ञः, गुणी (ગુણવાન) × निर्गुणः (નગુણો)
૪. दर्शनीयः (દેખાવડો) × कणरुपः (કદરૂપો)
૫. गणवीं (મોટી) × लघ्वी (નાની)
૬. क्षयिणी (ઘટતી જતી) × वृद्धिमती (વધતી જતી)
૭. पूर्वार्धः (પહેલો અડધો ભાગ) × परार्धः (પાછલો અડધો ભાગ)
૮. खलः, दुर्जनः (દુર્જન) × सज्जनः (સજ્જન)
૯. जीवमानः (જીવતો) × म्रियमाणः (મરતો)
૧૦. प्रच्छन्नम् (ઢંકાયેલું) × अप्रच्छन्नम्, अनावृत्तम् (ઉઘાડું)

BACK

DEVELOPED BY : Mr. HIRALKUMAR BAROT

"અ" વિભાગના શબ્દોને "આ" વિભાગ સાથે યોગ્ય રીતે જોડો.

अ	आ
१. संपूर्णकुम्भः	१. जधिकं रुपम अस्ति ।
२. खलानां मैत्री	२. बन्धुजनः अस्ति ।
३. विधा विदेशगमने	३. दिनस्य पूर्वार्धछाया एव ।
४. विधा नरस्य	४. शब्दं न करोति ।

अ	आ
१. जर्धो धटो	१. स नरः कुलीनः ।
२. यस्यास्ति वित्तं	२. यशः सुखकरी ।
३. दिनस्य पूर्वार्धपरार्धभिन्ना	३. धोषमुपैति नुनम् ।
४. विधा भोगकारी	४. छायेव मैत्री खलसज्जनानम् ।

अ	आ
१. गणणैर्विहीनः	१. स नरः कुलीनः
२. यस्यास्ति वित्तं	२. पूजिता
३. विधा राजसु	३. पशुः
४. विधा विहीनः	४. बहु जल्पति ।

BACK

DEVELOPED BY : Mr. HIRALKUMAR BAROT

કવિ કાવ્યો રચે છે, પંડિત (કાવ્યનો) રસ જાણે છે. વૃક્ષ ફૂલો સર્જે છે, પવન (પુષ્પની) સુગંધનું વહન કરે છે.

कविः करोति काव्यानि रसं जानाति पण्डितः ।
तरुः सृजति पुष्पाणि मरुद वहति सौरभम् ॥

સંસ્કૃત સાહિત્યમાં ભારતની ભવ્ય સંસ્કૃતિના ઉદાત વિચારો જને જીવન માટેનો અમૂલ્ય બોધ આપતા સુભાષિતોનો ખજાનો પડેલો છે. સુભાષિતો જીવનનું ભાતું કે ભાથું કે પાથેય છે. જીવનમાં આવતી અનેક સમસ્યાઓમાં સુભાષિતોમાંથી નીતિ અને વ્યવહારનું જ્ઞાન પ્રાપ્ત થાય છે.

આ પાઠમાં અપેલાં છ સુભાષિતોમાં આ વિચારો રજુ થયા છે.

૧. કવિ કાવ્યોની રચના કરે છે અને વિદ્વાનો એ કાવ્યોની કદર કરે છે.
૨. મહાપુરુષોનાં મન વજ્રથીય કઠોર અને ફૂલથીય કોમળ હોય છે.
૩. સત્પુરુષોના મન, વાણી અને કર્મમાં એકરૂપતા હોય છે.
૪. વીર, વિદ્વાન અને વકતા કરતાં પણ દાતા વિરલ હોય છે.
૫. જ્યાંસૌ પોતાનું મહત્વ ઇચ્છતાં હોય તેવા સમુદાયનો નાશ નિશ્ચિત હોય છે.
૬. સત્યવડે જ સૂર્ય તપે, અગ્નિ પ્રકાશે, પવન વાય છે. બધુ સત્યમામ પ્રતિષ્ઠિત થયેલું છે.

શબ્દાર્થ : कविः - કવિ काव्यानि - કાવ્યો करोति - રચે છે पण्डित - પંડિત (काव्यस्य) रसम - કાવ્યનો રસ जानाति - જાણે છે तरु - વૃક્ષ पुष्पाणि - ફૂલો सृजति - સર્જે છે. मरुत - પવન (पुष्पस्य) सौरभम् - (પુષ્પની) સુવાસનું કે સુગંધનું वहति - વહન કરે છે, વહાવે છે.

DEVELOPED BY : Mr. HIRALKUMAR BAROT

वज्रादपि कठोराणि मृदूनि कुसुमादपि
लोकोत्तराणां चेतांसि को नु विज्ञातुमर्हति ॥

મહાપુરુષોનાં વજ્ર કરતાં પણ કઠોર
અને ફુલ કરતાં પણ કોમળ મનને
ખરેખર જાણવા માટે કોણ સમર્થ છે ?

अन्वय: लोकोत्तराणाम् (पुरुषाणाम) वज्रात अपि कठोराणि, कुसुमात् अपि मृदुनि चेतांसि कभ नु विज्ञातुम् अर्हति ?

શબ્દાર્થ : लोकोतराणाम् - લોકોત્તર પુરુષોનાં કે મહાપુરુષોનાં वज्रात अपि - વજ્ર કરતાં પણ कठोराणि - કઠોર (च - અને)
कुसुमात् अपि - ફૂલ કરતાં પણ मृदूनि - કોમળ चेतांसि - મનને नुं - ખરેખર विज्ञातुम् - જાણવા માટે कः - કોણ
अर्हति - લાયક કે સમર્થ છે

DEVELOPED BY : Mr. HIRALKUMAR BAROT

(સત્પુરુષોનું) જેવું મન તેવી વાણી અને જેવી વાણી તેવું કર્મ હોય છે. સત્પુરુષોનાં મન, વાણી અને કર્મમાં એકરૂપતા હોય છે.

यथा चितं तथा वाणी यथा वाणी तथा किया ।
चित्ते वाणयां क्रियायां च साधूनामेकरुपता ।।

अन्वयः (साधूनाम्) यथा चित्तम् तथा वाणी, यथा वाणी तथा क्रिया (भवति) ।
साधूनाम् चित्ते वाण्याम् क्रियायाम् च एकरूपता (भवति) ।।

શબ્દાર્થ : साधुनाम् - સત્પુરુષોનું यथा चित्तम् - જેવું મન तथा वाणी - તેવી વાણી यथा वाणी - જેવી વાણી तथा क्रिया - તેવું કર્મ (ક્રિયા) भवति - હોય છે चिते - મનમાં वाण्याम् - વાણીમાં क्रियाणाम् - કર્મમાં एकरुपता - એકરૂપતા હોય છે.

DEVELOPED BY : Mr. HIRALKUMAR BAROT

शतेषु जायते शूरः सहस्त्रेषु च पण्डितः ।
वक्ता दशसहस्त्रेषु दाता भवति वा न वा ।

સેંકડોમાં (એકાદ) શૂરવીર, હજારોમાં (એકાદ) પંડિત અને લાખોમાં (એકાદ) વકતા જન્મે છે (પરંતુ) દાનવીર, તો થાય કે ન પણ થાય.

अन्वयः शतेषु शूरः जायते, सहस्त्रेषु पण्डितः, दशसहस्त्रेषु च वक्ता (जायते) ।
दाता भवति वा न वा ।

શબ્દાર્થ : शतेषु - સેંકડોમાં शूरः - (એકાદ) શૂરવીર जायते - જન્મે છે सहस्त्रेषु - હજારોમાં पण्डितः - (એકાદ) પંડિત
दशसहस्त्रेषु - લાખોમાં वक्ता (जायते) - (એકાદ) વકતા જન્મે છે किन्तु - પરંતુ दाता - દાનવીર
भवति वा न वा - તો થાય કે ન પણ થાય

DEVELOPED BY : Mr. HIRALKUMAR BAROT

बहवो यत्र नेतारः सर्वे पण्डितमानिनः ।
सर्वे महत्वमिच्छन्ति वृन्दं तत् नश्यति ध्रुवम् ॥

જ્યાં (જે સમુહમાં) ઘણા નેતાઓ હોય, બધા (પોતાને) પંડિત માનનારા હોય અને (તે) બધા મહતવ ઈચ્છતા હોય તે સમૂહ (સમાજ) ચોકકસ નાશ પામે છે

अन्वयः यत्र बहवः नेतारः (सन्ति), सर्वे पण्डितमानिनः (सन्ति), सर्वे च महत्वम् इच्छन्ति, तत् वृन्दम् ध्रुवम् नश्यति ।

શબ્દાર્થ : यत्र - જ્યાં बहवः - ઘણા नेतारः - નેતાઓ (હોય) सर्वे - બધા पण्डितमानिनः - પોતાને પંડિત માનનારા હોય सर्वे - બધા महत्व इच्छन्ति - મહત્વ ઈચ્છે છે तत् वृन्दम् - તે સમૂહ ध्रुवम - ચોકકસ नश्यति - નાશ પામે છે

DEVELOPED BY : Mr. HIRALKUMAR BAROT

सत्येन सूर्यस्तपति सत्येनाग्निः प्रदिप्यते ।
सत्येन मरुतो वान्ति सर्व सत्ये प्रतिष्ठितम् ।।

સત્ય વડે સૂર્ય તપે છે, સત્ય વડે અગ્નિ પ્રકાશે છે; સત્ય વડે પવન વાય છે. બધુ સત્યમાં પ્રતિષ્ઠિત થયેલું (રહેલું છે)

अन्वयः सत्येन सूर्यः तपति, सत्येन अग्निः प्रदीप्यते, सत्येन च मरुतः वान्ति ।
सर्वम् सत्ये प्रतिष्ठितम् ।

શબ્દાર્થ : सत्येन - સત્ય વડે सूर्य - સૂર્ય तपति - તપે છે अग्निः - અગ્નિ प्रदीप्यते - પ્રકાશે છે मरुतः - પવન वान्ति - વાય છે सर्वम् - બધું सत्ये - સત્યમાં प्रतिष्ठितम् - રહેલું છે એટલે કે પ્રતિષ્ઠિત થયેલું છે.

DEVELOPED BY : Mr. HIRALKUMAR BAROT

નીચેના પ્રશ્નોના સંસ્કૃતમાં ઉત્તર લખો.

१. कः सौरभं वहति ?
- मरुत् सौरभम् वहति ।
२. लोकोत्तराणां चेतांसि कठदृशानि सन्ति ?
- लोकोत्तराणां चेतांसि वज्रात् अपि कठोराणि, कुसुमात् अपि क्ष मृदूनि सन्ति ।
३. दशसहस्त्रेषु कः जायते ?
- दशसहस्त्रेषु वक्ता जायते ।
४. सूर्यः केन तपति ?
- सूर्यः सत्येन तपति ।
५. कभ रसं जानाति ?
- पण्डितळ रसं जानाति ।
६. कः काव्यानि करोति ?
- कविः काव्यानि करोति ।
७. तरुः किं सृजति ?
- तरुः पुष्पाणि सृजति ।
८. शतेषु कः जायते ?
- शतेषु शूरः जायते ।
९. कीदृशम् वृन्दं ध्रुवं नश्यति ?
- यत्र बहवो नेतारः च सर्वे पण्डितमानिनः च सर्वे महत्वमिच्छन्ति, तत ध्रुवम् नश्यति ।

BACK

નીચેના પ્રશ્નોના સંસ્કૃત તેમજ ગુજરાતીમાં ઉત્તર લખો.

૧. कः काव्यानां रसं जानाति ?
- पण्डितः काव्यानां रसं जानाति ।
- વિદ્વાન પુરુષ કાવ્યોનો રસ-કાવ્યનો આનંદ જાણે છે (સમજી શકે છે.)
૨. साधूनां किं वैशिष्ठयम ?
- साधूनां चित्ते वाणयां क्रियामां च सदा एकरुपता भवति, तत एव तेषां वैशिष्ठयम ।
- સત્પુરુષોનાં મન, વચન જને કર્મમાં હંમેશા એકરૂપતા - સામ્ય હોય છે. તે જ તેમની વિશેષતા છે.
૩. दाता पुरुषः कदा भवति ?
- दाता पुरुषः कोटिषु क्वचित एव भवति । अथवा क्वचित न अपि भवति ।
- દાનેશ્વરી વ્યકિત કરોડોમાં ક્યાંક-ક્યારેક જ થાય છે. અથવા એવી વ્યકિત ન પણ થાય.
૪. कीदृशं वृन्दं ध्रुवं नश्यति ?
- यत्र बहवः नेतारः सन्ति, सर्वे आत्मानम अव पण्डितं मन्यन्ते, सर्वे च महत्वम इच्छन्ति, तत वृन्दं ध्रुवं नश्यति । - જ્યાં ઘણા નેતાઓ હોય છે, બધા પોતાને જ પંડિત - સમજદાર માને છે અને બધા મહત્વ ઈચ્છે છે, તે સમુદાય ચોકકસ નાશ પામે છે.
૫. अग्निः केन प्रदीप्यतेम, केन च मरुतः वान्ति ?
-अग्निः सत्येन प्रदीप्यते, सत्येन च मरुतः वान्ति ।
- અગ્નિ સત્ય વડે પ્રકાશે છે અને સત્ય વડે પવનો વાય છે.

BACK

નીચેના વાકયોનું સંસ્કૃતમાં ભાષાંતર કરો.

૧. કવિ કાલિદાસે મહાકાવ્ય રચ્યું - कविः कालिदासः महाकाव्यम अरचयत र
૨. ઝાડ ઉપર ફૂલો ખીલ્યાં - वृक्षे कुसुमानि विकसितानि (वयकसन वा)
૩. મહાપુરુષોના મન અકળ હોય છે. - महापुरुषाणां चेतांसि जज्ञेयानि सन्ति ।
૪. સજ્જનો મન, વચન અને કર્મમાં એક હોય છે.
- सत्पुरुषाः मनसि वचसि कर्मणि च समरुपाः भवन्ति ।
૫. સત્ય વડે સૂર્ય તપે છે અને અગ્નિ પ્રકાશે છે. - सत्येन आदित्यः तपति, वह्निः च प्रकाशते ।

નીચેનામાંથી સાચો વિકલ્પ શોધીને લખો.

१. सूर्यः केन तपति ?
- सूर्यः अग्निना तपति ।
- सूर्यः सत्येन तपति ।

२. की रसं जानाति ?
- कविः रसं जानाति ।
- पण्डितः रसं जानाति ।

BACK

નીચેના શબ્દોના સામાનાર્થી (પર્યાય) શબ્દ આપો.

૧. कविः - कोविदः, ज्ञः, पण्डितः, बुधः, मनीषी, सुधीः सूरिः (કવિ, પંડિત)
૨. पुष्पम् - कुसुमम्, प्रसूनम्, सुमम् (ફૂલ)
૩. मरुत् - अनिलः, गन्धवहः, पवनः, पवमानः, मारुतः, वातः, वायुः, समीरः, समीरणः (પવન)
૪. सौरभम् - आमोदः, परिमलः, सुगन्धः, सुवासः (સુગંધ)
૫. वज्रम् - अशनिः, कुलिशम्, पविः, भिदुरम्, शतकोटिः, शम्बः (વજ્ર)
૬. चधतः - चित्तम्, मनः, मानसम्, स्वानतम्, हृदयम् (મન)
૭. वाणी - ब्राह्मीं, भारती, भाषा, भाषितम्, वचनम्, वाक् (વાણી)
૮. शतरः - विक्रान्तः, वीरः (વીર પુરુષ)
૯. नेता - अधिभूः, अधिपः, ईश्वरः, नायकः, प्रभुः, स्वामी (નેતા આગેવાન)
૧૦. वृन्दम् - गणः, निकरः, व्रजः, समुदायः, समूहः, संधातः, संहतिः (જૂથ, ટોળું)

BACK

નીચેના શબ્દોના વિરુધ્ધાર્થી શબ્દ આપો.

૧. पण्डितः (વિદ્વાન) × मूढः, अज्ञः (મૂઢ, અજ્ઞાની)
૨. सौरभम् (સુવાસ) × दुर्गन्धः (દુર્ગંધ)
૩. कठोरम् (કઠોર, સખત) × मृदु, कोमलम् (કોમળ)
૪. साधुः (સત્પુરુષ) × असाधुः, दुर्जनः (દુર્જન)
૫. शतरः (વીરપુરુષ) × कातरः (કાયર)
૬. सत्यम् (સત્ય) × असत्यम् (અસત્ય)

BACK

DEVELOPED BY : Mr. HIRALKUMAR BAROT

"અ" વિભાગના શબ્દોને "આ" વિભાગ સાથે યોગ્ય રીતે જોડો.

ज	आ
१. तरु	१. शतेषु जायते ।
२. यथा चितं	२. सत्ये प्रतिष्ठितम् ।
३. शूरः	३. तथा वाणी ।
४. सर्वम्	४. सृजति पुष्पाणि ।

अ	आ
१. तरुः सृजति पुष्पाणि	१. दाता भवति वा न वा ।
२. लोकोत्तराणां चेतांसि	२. मरुद वहति सौरभम् ।
३. वक्ता दशसहस्त्रेषु	३. सर्वे पण्डितमानिनः ।
४. बहवो यत्र नेतारः	४. रसं जानाति पण्डितः ।
	५. कप नु विज्ञातुमर्हति ।

अ	ब
१. मरुद	१. तपति
२. मृदुनि	२. पण्डितः
३. सहस्त्रेषु	३. कणसुमादपि
४. सत्येन सूर्यः	४. वहति सौरभम्

BACK

DEVELOPED BY : Mr. HIRALKUMAR BAROT

સત્યનો જ વિજય થાય છે.

सत्यमेव जयते ।
(ભારત સરકાર)

સંસ્કૃતભાષા ભારતવાસીઓના જીવનમાં પૂર્ણપણે વણાઇ ગયેલી છે. તેનાં સમૃદ્ધ સાહિત્યમાંથી આપણને અનેકવિધ પ્રેરણા મળતી રહે છે. આપણો પ્રાચી વારસો કેટલો ભવ્ય, સજીવ અને પ્રેરક છે, એ સંસ્કૃત સાહિત્યનું અધ્યયન કરવાથી સમજાય છે. આજે પણ આપણે સંસ્કૃત ભાષાની સુપ્રસિદ્ધ, સચોટ જને સહેતુક સુકિતઓ વાપરીએ છીએ. આપણા દેશની સરકાર, લોકસભા, સર્વોચ્ચ ન્યાયાલય, આકાશવાણી, દૂરદર્શન, ભૂમિસેના, વાયુસેના, નૌસેના, તાર-ટપાલ વિભાગ જેવી મહતવની સંસ્થાનું ધ્યેય દર્શાવવા સંસ્કૃત સુકિતઓને ધ્યેય વાકય તરીકે સ્વીકારી છે.

શબ્દાર્થ : सत्यम्- સત્યનો एव - જ जयते - વિજય થાય છે.

DEVELOPED BY : Mr. HIRALKUMAR BAROT

ધર્મચક્રના પ્રવર્તન માટે

धर्मचक्रप्रवर्तनाय ।
(લોકસભા)

સંસ્કૃતભાષા ભારતવાસીઓના જીવનમાં પૂર્ણપણે વણાઇ ગયેલી છે. તેનાં સમૃદ્ધ સાહિત્યમાંથી આપણને અનેકવિધ પ્રેરણા મળતી રહે છે. આપણો પ્રાચી વારસો કેટલો ભવ્ય, સજીવ અને પ્રેરક છે, એ સંસ્કૃત સાહિત્યનું અધ્યયન કરવાથી સમજાય છે. આજે પણ આપણે સંસ્કૃત ભાષાની સુપ્રસિદ્ધ, સચોટ જને સહેતુક સુકિતઓ વાપરીએ છીએ. આપણા દેશની સરકાર, લોકસભા, સર્વોચ્ચ ન્યાયાલય, આકાશવાણી, દૂરદર્શન, ભૂમિસેના, વાયુસેના, નૌસેના, તાર-ટપાલ વિભાગ જેવી મહતવની સંસ્થાનું ધ્યેય દર્શાવવા સંસ્કૃત સુકિતઓને ધ્યેય વાકય તરીકે સ્વીકારી છે.

શબ્દાર્થ : धर्मचक्रस्य - ધર્મચક્રના प्रवर्तनाय - પ્રવર્તન માટે

DEVELOPED BY : Mr. HIRALKUMAR BAROT

જ્યાં ધર્મ છે ત્યાં વિજય છે

यतो धर्मस्ततो जयः ।
(સર્વોચ્ચ ન્યાયાલય)

સંસ્કૃતભાષા ભારતવાસીઓના જીવનમાં પૂર્ણપણે વણાઇ ગયેલી છે. તેનાં સમૃદ્ધ સાહિત્યમાંથી આપણને અનેકવિધ પ્રેરણા મળતી રહે છે. આપણો પ્રાચી વારસો કેટલો ભવ્ય, સજીવ અને પ્રેરક છે, એ સંસ્કૃત સાહિત્યનું અધ્યયન કરવાથી સમજાય છે. આજે પણ આપણે સંસ્કૃત ભાષાની સુપ્રસિદ્ધ, સચોટ જને સહેતુક સુકિતઓ વાપરીએ છીએ. આપણા દેશની સરકાર, લોકસભા, સર્વોચ્ચ ન્યાયાલય, આકાશવાણી, દૂરદર્શન, ભૂમિસેના, વાયુસેના, નૌસેના, તાર-ટપાલ વિભાગ જેવી મહતવની સંસ્થાનું ધ્યેય દર્શાવવા સંસ્કૃત સુકિતઓને ધ્યેય વાકય તરીકે સ્વીકારી છે.

શબ્દાર્થ : यत - જ્યાં धर्मः (अस्ति) - ધર્મ છે तत - ત્યાં जयः (अस्ति) - વિજય છે.

DEVELOPED BY : Mr. HIRALKUMAR BAROT

बहुजनहिताय ।
(આકાશવાણી)

લોકોના કલ્યાણ માટે

સંસ્કૃતભાષા ભારતવાસીઓના જીવનમાં પૂર્ણપણે વણાઇ ગયેલી છે. તેનાં સમૃદ્ધ સાહિત્યમાંથી આપણને અનેકવિધ પ્રેરણા મળતી રહે છે. આપણો પ્રાચી વારસો કેટલો ભવ્ય, સજીવ અને પ્રેરક છે, એ સંસ્કૃત સાહિત્યનું અધ્યયન કરવાથી સમજાય છે. આજે પણ આપણે સંસ્કૃત ભાષાની સુપ્રસિદ્ધ, સચોટ જને સહેતુક સુકિતઓ વાપરીએ છીએ. આપણા દેશની સરકાર, લોકસભા, સર્વોચ્ચ ન્યાયાલય, આકાશવાણી, દૂરદર્શન, ભૂમિસેના, વાયુસેના, નૌસેના, તાર-ટપાલ વિભાગ જેવી મહતવની સંસ્થાનું ધ્યેય દર્શાવવા સંસ્કૃત સુકિતઓને ધ્યેય વાકય તરીકે સ્વીકારી છે.

શબ્દાર્થ : बहुजन - ઘણા લોકોના हिताय - કલ્યાણ માટે

DEVELOPED BY : Mr. HIRALKUMAR BAROT

सत्यम् शिवम् सुन्दरम्

સતય, કલ્યાણકારી અને સુંદર

सत्यं शिवं सुन्दरम् ।
(દુરદર્શન)

સંસ્કૃતભાષા ભારતવાસીઓના જીવનમાં પૂર્ણપણે વણાઇ ગયેલી છે. તેનાં સમૃદ્ધ સાહિત્યમાંથી આપણને અનેકવિધ પ્રેરણા મળતી રહે છે. આપણો પ્રાચી વારસો કેટલો ભવ્ય, સજીવ અને પ્રેરક છે, એ સંસ્કૃત સાહિત્યનું અધ્યયન કરવાથી સમજાય છે. આજે પણ આપણે સંસ્કૃત ભાષાની સુપ્રસિદ્ધ, સચોટ જને સહેતુક સુકિતઓ વાપરીએ છીએ. આપણા દેશની સરકાર, લોકસભા, સર્વોચ્ચ ન્યાયાલય, આકાશવાણી, દૂરદર્શન, ભૂમિસેના, વાયુસેના, નૌસેના, તાર-ટપાલ વિભાગ જેવી મહતવની સંસ્થાનું ધ્યેય દર્શાવવા સંસ્કૃત સુકિતઓને ધ્યેય વાકય તરીકે સ્વીકારી છે.

શબ્દાર્થ : सत्यम् - સત્ય शिवम - કલ્યાણકારી (च - અને) सुन्दरम् - સુંદર

DEVELOPED BY : Mr. HIRALKUMAR BAROT

सेवा अस्माकं धर्मः ।
(ભૂમિસેના)

સેવા અમારો ધર્મ છે.

સંસ્કૃતભાષા ભારતવાસીઓના જીવનમાં પૂર્ણપણે વણાઇ ગયેલી છે. તેનાં સમૃદ્ધ સાહિત્યમાંથી આપણને અનેકવિધ પ્રેરણા મળતી રહે છે. આપણો પ્રાચી વારસો કેટલો ભવ્ય, સજીવ અને પ્રેરક છે, એ સંસ્કૃત સાહિત્યનું અધ્યયન કરવાથી સમજાય છે. આજે પણ આપણે સંસ્કૃત ભાષાની સુપ્રસિદ્ધ, સચોટ જને સહેતુક સુકિતઓ વાપરીએ છીએ. આપણા દેશની સરકાર, લોકસભા, સર્વોચ્ચ ન્યાયાલય, આકાશવાણી, દૂરદર્શન, ભૂમિસેના, વાયુસેના, નૌસેના, તાર-ટપાલ વિભાગ જેવી મહતવની સંસ્થાનું ધ્યેય દર્શાવવા સંસ્કૃત સુકિતઓને ધ્યેય વાકય તરીકે સ્વીકારી છે.

શબ્દાર્થ : सेवा - સેવા अस्माकम - મારો धर्मः (अस्ति) - ધર્મ છે.

DEVELOPED BY : Mr. HIRALKUMAR BAROT

આકાશને સ્પર્શતું અને ચમકદાર

नभः स्पृशं दीप्तम् ।
(વાયુસેના)

સંસ્કૃતભાષા ભારતવાસીઓના જીવનમાં પૂર્ણપણે વણાઇ ગયેલી છે. તેનાં સમૃદ્ધ સાહિત્યમાંથી આપણને અનેકવિધ પ્રેરણા મળતી રહે છે. આપણો પ્રાચી વારસો કેટલો ભવ્ય, સજીવ અને પ્રેરક છે, એ સંસ્કૃત સાહિત્યનું અધ્યયન કરવાથી સમજાય છે. આજે પણ આપણે સંસ્કૃત ભાષાની સુપ્રસિદ્ધ, સચોટ જને સહેતુક સુકિતઓ વાપરીએ છીએ. આપણા દેશની સરકાર, લોકસભા, સર્વોચ્ચ ન્યાયાલય, આકાશવાણી, દૂરદર્શન, ભૂમિસેના, વાયુસેના, નૌસેના, તાર-ટપાલ વિભાગ જેવી મહતવની સંસ્થાનું ધ્યેય દર્શાવવા સંસ્કૃત સુકિતઓને ધ્યેય વાકય તરીકે સ્વીકારી છે.

શબ્દાર્થ : नभः - આકાશને स्पृशम् - સ્પર્શતું (च - અને) दीप्तम् - તેજસ્વી કે ચમકદાર

DEVELOPED BY : Mr. HIRALKUMAR BAROT

शं नो वरुण: ।
(નૌસેના)

વરુણદેવ અમારુ કલ્યાણ કરો.

સંસ્કૃતભાષા ભારતવાસીઓના જીવનમાં પૂર્ણપણે વણાઇ ગયેલી છે. તેનાં સમૃદ્ધ સાહિત્યમાંથી આપણને અનેકવિધ પ્રેરણા મળતી રહે છે. આપણો પ્રાચી વારસો કેટલો ભવ્ય, સજીવ અને પ્રેરક છે, એ સંસ્કૃત સાહિત્યનું અધ્યયન કરવાથી સમજાય છે. આજે પણ આપણે સંસ્કૃત ભાષાની સુપ્રસિદ્ધ, સચોટ જને સહેતુક સુકિતઓ વાપરીએ છીએ. આપણા દેશની સરકાર, લોકસભા, સર્વોચ્ચ ન્યાયાલય, આકાશવાણી, દૂરદર્શન, ભૂમિસેના, વાયુસેના, નૌસેના, તાર-ટપાલ વિભાગ જેવી મહતવની સંસ્થાનું ધ્યેય દર્શાવવા સંસ્કૃત સુકિતઓને ધ્યેય વાકય તરીકે સ્વીકારી છે.

શબ્દાર્થ : वरुण: - વારુણદેવ न: - અમારું शम् - કલ્યાણ करोतु - કરો

DEVELOPED BY : Mr. HIRALKUMAR BAROT

भारतीय डाक

INDIA POST

अहर्निशं सेवामहे ।
(તારટપાલ વિભાગ)

અમે દિવસ અને રાત સેવા કરીએ છીએ.

સંસ્કૃતભાષા ભારતવાસીઓના જીવનમાં પૂર્ણપણે વણાઇ ગયેલી છે. તેનાં સમૃદ્ધ સાહિત્યમાંથી આપણને અનેકવિધ પ્રેરણા મળતી રહે છે. આપણો પ્રાચી વારસો કેટલો ભવ્ય, સજીવ અને પ્રેરક છે, એ સંસ્કૃત સાહિત્યનું અધ્યયન કરવાથી સમજાય છે. આજે પણ આપણે સંસ્કૃત ભાષાની સુપ્રસિદ્ધ, સચોટ જને સહેતુક સુકિતઓ વાપરીએ છીએ. આપણા દેશની સરકાર, લોકસભા, સર્વોચ્ચ ન્યાયાલય, આકાશવાણી, દૂરદર્શન, ભૂમિસેના, વાયુસેના, નૌસેના, તાર-ટપાલ વિભાગ જેવી મહતવની સંસ્થાનું ધ્યેય દર્શાવવા સંસ્કૃત સુકિતઓને ધ્યેય વાકય તરીકે સ્વીકારી છે.

શબ્દાર્થ : वयम् - અમે अहर्निशम् - દિવસ અને રાત सेवामहे - સેવા કરીએ છીએ

DEVELOPED BY : Mr. HIRALKUMAR BAROT

કેટલીક અન્ય સંસ્થાઓના ધ્યેયવાકયો એકત્ર કરો અને લખો.

૧. योगक्षेमं वहाम्यहम् - હું યોગક્ષેમનું વહન કરું છું. જીવનવીમા નિગમનું આ ધ્યેયવાકય શ્રીમદ ભગવદગતિામાંથી લેવામાં આવ્યાં છે.

૨. योग: कर्मसु कौशलम् - કર્મોમાં નિપુણતા એ જ યોગ છે. ગુજરાત વિશ્વવિદ્યાલયનું આ ધ્યેયવાકય છે. તે શ્રીમદ ભગવતગીતાના એક શ્લોકનો અંશ છે.

૩. सा विधा या विमयक्तये - મુકિત અપાવે તે જ વિદ્યા. ગણજરાત વિદ્યાપીટનું આ ધ્યેયવાકય છે.

૪. विधायाडमृतमश्नुते - વિદ્યા વડે મનુષ્ય અમરત્વ પ્રાપ્ત કરે છે.

૫. पावका न: सरस्वती - સરસ્વતી - વિદ્યા - આપણને પાવન કરનારી છે.

૬. प्रज्वालितो ज्ञानमय: प्रदीप: - જ્ઞાનરૂપી દીવો પ્રજવલિત કર્યો છે.

૭. सरस्वती श्रुतिमहती महीयताम् - વેદોને લીધે મહત્તા પામેલી સરસ્વતી (વાણી) પૂર્ણપણે વિકસો.

૮. बहुजनसुखाय बहुजनहिताय - લોકોના સુખ માટે અને લોકોના હિત માટે. આ ધ્યેયવાકય રાજયપરિવહન-સ્ટેટ ટ્રાન્સપોર્ટનું છે.

૯. विधा विनयेन शोभते - વિદ્યા વિનયથી શોભે છે.

૧૦. श्रम: एव जयते - શ્રમનો જ વિજય થાય છે.

BACK

જે મિત્રને આપતો નથી તે મિત્ર નથી.

न स सखा यो न ददाति सख्ये ।

આ પાઠમાં સંસ્કૃત સાહિત્યના સુભાષિતોના સુભાષિતમાં ઉપલબ્ધ અનેક સુવચનોમાંથી, સુકિતઓમાંથી આઠ સુવચનો આપ્યા છે. આ સુવચનોમાંથી પ્રાપ્ત થતો બોધ રત્ન જેવો જ મુલ્યવાન છે. આ રત્નકનિકાઓ વ્યવહારિક જીવન અને નીતિ વિશે ઉપયોગી જ્ઞાન પુરુ પાડે છે.

ભાવાર્થ: સાચો મિત્ર પોતાના મિત્રને કંઈ પણ આપતાં અચકાતો નથી.
તે સુખદુ:ખમાં સદા મિત્રની મદદ કરે છે.

શબ્દાર્થ : यः - જે सख्ये - મિત્રને न ददाति - આપતો નથી सः - તે सखा - મિત્ર न (अस्ति) - નથી

DEVELOPED BY : Mr. HIRALKUMAR BAROT

स्वतंत्रता જેવું (બીજું કોઇ) સુખ નથી.

न स्वातन्त्रयसमं सौख्यम् ।

ભાવાર્થ: સ્તંત્રતા-સ્વાધનિતા સૌથી મોટું સુખ છે, જ્યારે પરતંત્રતા કે પરાધીનતા કે ગુલામીએ સૌથી મોટું દુ:ખ છે. જ્યારે માનવી વિચાર, વાણી અને વ્યવહારની સ્વતંત્રતા ધરાવે છે ત્યારે તે સાચા અર્થમાં સુખી છે.

શબ્દાર્થ : स्वातन्त्रय समम् - સ્વતંત્રતા જેવું, (બીજું કોઇ) सौख्यम् - સુખ न - નથી

DEVELOPED BY : Mr. HIRALKUMAR BAROT

પરોપકાર પુણ્ય માટે અને પરપીડન પાપ માટે હોય છે.

परोपकार: पुण्याय पापाय परपीडनम् ।

ભાવાર્થ: બીજાઓ પર ઉપકાર કરવાથી પુણ્ય પ્રાપ્ત થાય છે અને બીજાઓને રંજાડવાથી પાપ મળે છે. તેથી બીજાઓ પર ઉપકાર કરવા પ્રયત્નશીલ બનવું જોઈએ તથા બીજાઓને પીડા ન આપીને પાપ કરતાં બચવું જોઈએ.

શબ્દાર્થ : परोपकार: - બીજા ઉપર ઉપકાર કરવો તે, परोपकार पुण्याय - પુણ્ય માટે (च - અને) परपीडनम् - બીજાઓને પીડા આપવી તે, परपीडन पापाय - પાપ માટે भवति - હોય છે.

DEVELOPED BY : Mr. HIRALKUMAR BAROT

મનુષ્યલોકમાં ખરેખર શ્રમ મુખ્ય છે.

मनुष्यलोके हि श्रमः प्रधानः ।

ભાવાર્થ: માનવજગતમાં સુખ મેળવવાની ચાવી છે શ્રમ-ઉદ્યમ. માણસે સદા ઉદ્યમશીલ રહેવું જોઇએ.

શબ્દાર્થ : नाम - ખરેખર मित्रत्वम् - મિત્રતા अच्छलम् - નિષ્કપટ કે છળ વિનાની (अस्ति - છે)

DEVELOPED BY : Mr. HIRALKUMAR BAROT

ખરેખર મિત્રતા છળ વગરની (નિષ્કપટ) હોય છે.

अच्छलं मित्रत्वं नाम ।

ભાવાર્થ: બે મિત્રો વચ્ચે છળ-કપટ ન હોય તો જ તેમની મિત્રતા સાચી કહેવાય છે.

શબ્દાર્થ : नाम - ખરેખર मित्रत्वम् - મિત્રતા अच्छलम् - નિષ્કપટ કે છળ વિનાની (अस्ति - છે)

DEVELOPED BY : Mr. HIRALKUMAR BAROT

સાચી દિશામાં કરવામાં આવેલા
બધા પ્રયત્નો સફળ થાય છે.

मार्गारब्धा: सर्वयत्ना: फलन्ति ।

ભાવાર્થ: માણસ કોઇ પણ કાર્ય સાચી દિશામાં અર્થાત યોગ્ય પદ્ધિતથી શરૂ કરવામાં આવે તો તેને તેમાં સફળતા જરૂર મળે છે.

શબ્દાર્થ : मार्गाबन्धा: - સાચી દિશામાં શરૂ કરાયેલા सर्वयत्ना: - બધા પ્રયત્નો फलन्ति - સફળ થાય છે.

DEVELOPED BY : Mr. HIRALKUMAR BAROT

ખરેખર એકના વાંકે પણ આખો
સમુદાય નિંદા પામે છે.

एकस्यापि हि दोषेण वृन्दामायाति वाच्यताम् ।

ભાવાર્થ: આખા સમુદાયમાં એક વ્યકિત પણ કોઇ ખોટું કામ કરે તો સમુદાયના બધા સભ્યો વગોવાય છે.
(નિંદાપાત્ર બને છે)

શબ્દાર્થ : हि - ખરેખર एकस्य दोषेण अपि - એકના દોષ કે વાંકને લીધે પણ
वृन्दम् - (સમગ્ર) સમૂહ કે સમુદાય वाच्छाताम् - નિંદા आयाति - પામે છે.

DEVELOPED BY : Mr. HIRALKUMAR BAROT

ઉત્સાહી માણસોને માટે (કાંઇપણ) અસાધ્ય હોતું નથી.

सोत्साहानां नास्त्यसाध्यं नराणाम् ।

ભાવાર્થ: માણસ ઉત્સાહ-ઉમંગથી ગમે તેવું અઘરું કામ પણ સફળતાપૂર્વક પાર પાડી શકે છે. ઉત્સાહી માણસને માટે બધું જ શકય છે, તેથી માનવીએ જીવનમાં ઉત્સાહ જાળવી રાખવો જોઇએ.

શબ્દાર્થ : सोत्साहानाम् नराणाम् - ઉત્સાહી માનસોને માટે, किञ्चित जपि - કાંઇ પણ असाध्यम् न अस्ति - અસાધ્ય (સાધી ન શકાય તેવું) હોતું નથી.

DEVELOPED BY : Mr. HIRALKUMAR BAROT

રત્નકણિકાઓ.

૧. संघे शक्तिः कलौ युगे ।
- કલીયુગમાં સંઘમાં જ શકિત છે.
૨. बुद्धिः यस्य बलं तस्य ।
- જેની બુદ્ધિ તેનું બળ
૩. यत्रनार्यस्तु पूज्यन्ते रमन्ते तत्र देवताः ।
- જ્યાં નારીઓને સન્માન આપવામાં આવે છે ત્યાં દેવો વસે છે.
૪. नास्ति विधअसमं चक्षुः ।
- વિદ્યા જેવું કોઇ નેત્ર નથી.
૫. जहिंसा परमो धर्मः ।
- અહિંસા શ્રેષ્ઠ ધર્મ છે.
૬. जति सर्वत्र वर्जयते ।
- અતિને ગતિ નહીં.
૭. पर्वताः दुरतः रम्याः ।
- પર્વતો દૂરથી રળિયામણા.
૮. ज्ञानं भारः क्रिया विना ।
- કાર્ય વગર જ્ઞાન ભારરૂપ છે.
૯. रक्षणं कुरु संस्कृत्याः
- સંસ્કૃતિનું રક્ષણ કરો.
૧૦. जननी जन्मभूमिश्र स्वर्गदपि गरीयसी ।
- માતા અને જન્મભૂમિ સ્વર્ગ કરતાં પણ વધારે સારી છે.

BACK

નીચેના સુભાષિતોનો ગુજરાતીમાં અર્થવિસ્તાર કરો.

૧. बहवो यत्र नेतारः सर्वे पण्डितमानिनः ।
सर्वे महत्वमिच्छन्ति वृन्दं तत् नश्यति ध्रुवम् ।।

અનુવાદ: જ્યાં ઘણા આગેવાનો હોય, બધા (પોતાને) પંડિત માનનારા હોય અને બધા મહત્વ ઈચ્છતા હોય તે સમુદાય (ટોળું) ઓકકસ નાશ પામે છે.

અર્થવિસ્તાર : જ્યાં બધા એકમત હોતા નથી, જ્યાં સંપ નથી તે સમુદાય-ટોળાનો નાશ થાય છે એમ આ શ્લોકમાં જણાવવામાં આવ્યં છે. કોઈ કામ કરવામાં ઘણા માનસોનો સાથ લેવા જઈએ તો તે કામ યોગ્ય રીતે થઈ શકતું નથી. આનું કારણ એ છે કે સૌની બુદ્ધિ અલગ-અલગ રીતે કામ કરે છે. તેઓ ઉદારતાથી વર્તી શકતા નથી. પરિનામે તેમને કાર્યમાં સફળતા સાંપડતી નથી. આપણે આ કહેવતો જાણીએ છીએ. "સંપ ત્યાં જંપ" અને "વિના સહકાર નહિ ઉદ્ધાર". પરંતુ જે ઘરમામ કુસંપનાં બીજ વવાયાં હોય, કોઈ સભ્ય વડીલની આમન્યા ન જાળવે, સૌ પોતાને મહાન અને સમજદાર માનતા હોય તે ઘરનો જરૂર વિનાશ થાય છે.

આપણા દેશનો ઈતિહાસ જોઈએ તો ખ્યાલ આવશે કે કુસંપને કારણે વિદેશી સત્તાઓ દ્વારા દેશ પરાધીન બન્યો. સમૂહમાં રહેનાર દરેકે નાનાંમોટાં સૌને માન આપવું જોઈએ; પોતાનાથી સમજદારના માર્ગનિર્દેશન અનુસાર વર્તવું જોઈએ અને કેવળ પોતાને મહત્વ આપી સ્વકેન્દ્રી ન બનવું જોઈએ.
આમ કરવાથી સમુહનો નિભાવ થશે તથા એ સમુહ દ્વારા થતાં કાર્યોમાં સફળતા પ્રાપ્ત થશે.

DEVELOPED BY : Mr. HIRALKUMAR BAROT

૨. एकश्यापि हि दोषेण वृन्दमायाति वाच्यताम् ।

અનુવાદ: પ્રસ્તુત સૂકિતમાં યથાર્થ રીતે કહેવામાં આવ્યું છે કે સમગ્ર સમુદાયમાં - આખા જૂથમાં એકાદ વ્યકિત પણ કોઇ ગેરવાજબી કામ કરે તો તે સમુદાયના સર્વ સભ્યો વગોવાય છે, સમાજમાં તે જૂથ નિંદાને પાત્ર બને છે. કોઇ એક પરિવારની ખૂબ મોટી પ્રતિષ્ઠા હોય અને સૌને તેના પ્રત્યે આદર- સદભાવ હોય અને એવા પરિવાર સમાજમાં લોકોપયોગી કામ કરવામાં રત હોય; એવા સમયે જો એ પરિવારનો કોઇ યુવાન સભ્ય સંપત્તિ, સત્તા કે અવિવેકને કારણે કોઇ ટીકાપાત્ર-નિંદનીય કામ કરે તો એનાથી સમસ્ત પરિવારની બદનામી થાય છે. કરંડિયામાં સારી કેરીઓ સાથે એક ખરાબ સડી ગયેલી કેરી રાખવામાં આવે તો બધી કેરીઓ બગડવા લાગે છે. આવી ખરાબ કેરીને પહેલેથી દૂર કરવાની તકેદારી લેવામાં આવે તો બીજી સારી કેરીઓ બગડતી બચી જાય છે. તે જ રીતે, જૂથમાં એવી સંશયાત્મક વ્યકિતને માટે યોગ્ય પ્રબંધ કરવામાં આવે તો આખું જૂથ નિંદાપાત્ર થતું બચી જાય છે. અહીં સમુદાય કે જૂથને નિંદાપાત્ર બનવાથી બચાવવાનો વ્યવહારું માર્ગ સૂચવાયો છે.

DEVELOPED BY : Mr. HIRALKUMAR BAROT

INDEX

- છોડ
- સમાજ
- વૈજ્ઞાનિક પદ્ધતિ

DEVELOPED BY : Mr. HIRALKUMAR BAROT

સંસ્કૃત ભાષાના અધ્યયન અને અધ્યાયન માટે વ્યાકરણના જ્ઞાનની અનિવાર્યતા છે. મુખં વ્યાકરણમ્ પ્રોક્તમ એટલે કે વ્યાકરણ વિદ્વાનોનું મુખ છે. વ્યાકરણ સંમત વાણી વિદ્વાનોનું ઘરેણું છે. હજારો વર્ષોથી આ પરંપરા ચાલી આવે છે. વૈદિક સાહિત્યમાં પણ વ્યાકરણની પરંપરા જળવાળ છે. વૈદીકય ઉપનિષદમાં જણાવ્યા અનુસાર ''ઐનદ્ર વ્યાકરણ'' ભાષાનું સર્વપ્રથમ વ્યાકરણ છે.

પાણિનિએ જેમનો ઉલ્લેખ કર્યો છે અને અનેક પ્રકાંડ વૈયાકરણીઓની હરોળમાં શાકલ્ય, કાશકૃત્સન, શાકટાયન, આવિશલિ, ભાગુરિ જેવા વિદ્વાનો સર્વશ્રેષ્ઠ પંડિતો હતા. એમના વ્યાકરણગ્રંથો, પાણિનિના સમયમાં પ્રચલિત હશે. પરંતુ પાણિનિઓ 'અષ્ટધ્યાયી' ની રચના કરી ત્યારબાદ એ ગ્રંથો ભૂલાઈ ગયા.

અષ્ટાધ્યાયી પાણિનિએ રચેલો અદ્ભૂત ગ્રંથ છે. ઇ.સ. પૂર્વે આશરે છઠ્ઠી સદીનો સમય પાણિનિનો હોવાનું મનાય છે. અષ્ટાધ્યાયીમાં આઠ અધ્યાયા છે તેમાં વ્યાકરણનાં ૪૦૦૦ જેટલા સૂત્રો છે. પરિનિની શૈલીમાં લાઘન અને મહત્વની બાબતો મનાય છે. આ ગ્રંથમાં સંજ્ઞા, વિભક્તિ, કૃદંત, સ્ત્રીપ્રત્યય અને ભવિષ્યમાં રૂપોનું નિરૂપણ વિસ્તારથી આપેલું છે.

બધા શબ્દોના મૂળવ ધાતુ હોય છે અને આમાં ૨૦૦૦ જેટલા ધાતુઓનું દશ ગણામાં વિભાગીકરણ કરી શબ્દ, ધાતુ, સંભિ સમાસનું વૈજ્ઞાનિક નિરૂપણ કરી પાણિનિએ ઇતિહાસ સર્જ્યો છે.

ઇ.સ. પૂર્વ ત્રીજી સદીમાં કાત્યાયન મુનિ પ્રસિદ્ધ વૈયાકરણી બન્યા, તેમણે પાણિનિનાં સૂત્રો પર વર્તિકો લખ્યાં. આ સૂત્રોની સમીક્ષા કરી. પાણિનિના વ્યાકરણને સમજવા યોગ્ય ભાષા રજૂ કર્યુ.

ઇ.સ. પૂર્વેની બીજી સદીમાં પાતંજલિ એ પાણિનિના વ્યાકરણ પર મહાભાષ્યની રચના કરી. પાણિનિના સૂત્રો અને વાર્લિકોનું ખુબ જ સરળ અને સુંદર વિવેચન કર્યું, પાણિનિનાં સૂત્રોની સમાલોચના કરી. અનેક સૂક્ષ્મ અને સમજવામાં કઠિન એવાં સૂત્રોનું સરળ રૂપાંતર કર્યું. સંસ્કૃત વ્યાકરણમાં પતંજલિનું મહાભાષ્ય અત્યંત પ્રમાણિત ગ્રંથ છે.

ઇ.સ. ની સાતમી સદીમાં ભતૃહરિએ 'વાક્યપ્રદીય' નામના ગ્રંથની અતિસુંદર રચના કરી છે. પાણિનિના વ્યાકરણનું તેમણે કરેલું વિવેચન અદ્ભૂત છે. પતંજલિના મહાભાષ્ય ઉપર કૈથરે ''પ્રદીપ'' નામની ઉત્તમ ટીકા રચી છે.

DEVELOPED BY : Mr. HIRALKUMAR BAROT

ઇ.સ. ની ચૌદમી સદીમાં વ્યાકરણના ગ્રંથોની વિવેકની યાત્રામાં ઉલ્લેખ છે. વ્યાકરણનું સ્થાન શબ્દો એ લીધું. શબ્દરચનાની પ્રક્રિયાને વેગ મળ્યો. વિભિન્ન વ્યાકરણ વિષયોના આધારે આ રચના શરૂ થઇ. ભટ્ટોજી દીક્ષિતે વ્યાકરણનો સિદ્ધાંત કૌમુદી નામના ગ્રંથ આપ્યો એની સંપૂર્ણ વિશેષતાને લીધે એ ખૂબ જ પ્રચલિત થયો. વિદ્વાનોએ 'સિદ્ધાંત કૌમુદી'ને આધારભૂત ગ્રંથ તરીકે સ્વીકારી લીધો. વ્યાકરણના ગ્રંથોની તુલનામાં આ ગ્રંથ ખૂબ જ મહત્વનો છે. સમજ અને લેખનની દૃષ્ટિએ ખૂબ જ સરળ અને વૈજ્ઞાનિક રીતે એની રચના થઇ હોવાથી 'સિદ્ધાંત કૌમુદી'નો સંસ્કૃત વ્યાકરણના વ્યાપ વિશ્વમાં કોઇ વિકલ્પ નથી.

જીવનભર વ્યાકરણની સાધના કરીને નિયમો કંઠસ્થ કરીને વ્યાકરણના જ્ઞાન પર અદ્‌ભૂત પ્રાવીણ્ય મેળવનારા પંડિતો જે તે સમયના શ્રેષ્ઠ બહુશ્રુત પ્રતિભા સંપન્ન વૈયાકરણીઓ હતા.

વ્યાકરણ શબ્દોની વ્યુત્પત્તિ વિ + આ + કૃ ધાતુમાંથી થઇ છે. જેનો અર્થ થાય છે. 'યોગ્ય શબ્દોનું જ્ઞાન મેળવવું - પ્રાપ્ત કરવું'

વ્યાકરણ એટલે 'શબ્દનુશાસનમ્' વ્યાકરણનું મુખ્ય કાર્ય શબ્દોની રચનાને વ્યવસ્થિત કરવાનું છે. ભાષાને વ્યવસ્થિત મરોડ આપવાનું કાર્ય વ્યાકરણનું છે.

'વ્યુત્પાદ્યન્તે અનેન શબ્દાં ઇતિ વ્યાકરણમ્– વ્યાકરણની આ બાબત યથાર્થ છે. સંસ્કૃત વ્યાકરણ શબ્દ નિર્માણની વિદ્યા છે' સંસ્કૃત સંધિ અને સમાસની ઘટનાઓ પણ સરસ રીતે સમજાય છે. વ્યાકરણને એ વિદ્યા આપતા મુખની ઉપમા પણ આપી છે. આનાથી વ્યાકરણનું શું મહત્વ ભાષામાં છે એનો ખ્યાલ સ્પષ્ટ થાય છે.

DEVELOPED BY : Mr. HIRALKUMAR BAROT

द्वन्द्व સમાસ

ધો ૮ મા તમે કેન્દ્ર સમાસ શીખી ગયા પુનરાવર્તન ના હેતુ થી આપણે ફરી જોઇશું.

द्वन्द्व શબ્દનો અર્થ થાય છે 'જોડકું' આથી બે કે તેથી વધારે વસ્તેઓ કે વ્યક્તિઓ દર્શાવતા શબ્દો એકસાથે કે સમૂહમાં અર્થ વ્યકત કરે ત્યારે જ સમાસ થાય છે તેને द्वन्द्व સમાસ કહે છે. જેમ કે,

रामलमक्ष्मणो (**रामः च लक्ष्मणः च।**) રામ અને લક્ષ્મણ

कृष्णबलरामौ (**कृष्णः च बलरामः च।**) કૃષ્ણ અને બલરામ

द्वन्द्व સમાસમાં સમાસના બંને પદોનું સરખું મહત્વ હોય છે.

ઈતરેતર द्वन्द्व :

(૧) हरिहरौ (**हरिः च हरः च।**) વિષ્ણુ અને શંકર

(૨) देवदानवौ (**देवः च दानवः च।**) દેવ અને દાનવ, અથવા દેવો અને દાનવો.

(૩)मातापितरौ (**माताः च पिताः च।**)માતા અને પિતા

આ ઈતરેતર द्वन्द्व સમાસના ઉદાહરણ છે. ઈતરેતર द्वन्द्व સમાસનો વિગ્રહ કરતી વખતે પ્રત્યેક પદની પાછળ **च** નો પ્રયોગ કરવામાં આવે છે તથા છેલ્લે આવેલો હોય તે શબ્દનું જે લિંગ હોય તેને આખા સમાસનું લિંગ ગણવામાં આવે છે. સમાસમાં બે શબ્દો આવેલા હોય તો સમાસ દ્વિવચનમાં મુકામ છે. તેથી વધુ શબ્દો હોય તો સમાસ બહુવચનમાં મુકાય છે.

BACK

સમાહાર દ્વન્દ્વ :

હવે નીચેના સમાસ વાંચો :

(૧) पाणिपादम् – **(पाणिः च पादौ च ।** एषां समाहारः इति पाणिपादम् ।)

હાથ અને પગ

(૨) मुखनासिकम् – **(मुखं च नासिका च ।** एतयोः समाहारः इति मुखनासिकम् ।)

મુખ અને નાક

સમાહાર દ્વન્દ્વ સમાસ હંમેશા નપુંસકલિંગ એકવચનમાં રજૂ કરવામાં આવે છે. આ સમાસ જીવજંતુઓ, શાશ્વત વિરોધવાળા પ્રાણીઓ, શરીરના અંગવાચક શબ્દો, સંગીતનાં સાધનો, અનાજ, પશુઓના વાચક શબ્દો માટે પ્રયોજાય છે.

अहिनकुलम् (સાપ અને નોળિયો)

हस्तपादम् (હાથ અને પગ)

यूकालिक्षम् (જૂ અને લીખ)

अक्षिकर्णम् (આંખ અને કાન)

व्रीहियवम् (ડાંગર અને જવ)

नल दमयन्त्यौ – नलः च दमयन्ती च ।

मूषकमार्जारम् – मूषकः च मार्जारः च । तयोः समाहारः इति मूषकमार्जारम् ।

BACK

વિભક્તિ તત્પુરુષ

બે અથવા બેથી વધારે પદો વચ્ચે વિભક્તિનો સંબંધ હોય તો તેવા સમાસવાળા પદને તત્પુરુષ - વિભક્તિ સમાસ કહે છે. કૃષ્ણને આશ્રયે જે રહેલો હોય તેને કૃષ્ણાશ્રિત: કહેવાય. આ કૃષ્ણાશ્રિત: સમાસ છે એન તેમાં પહેલો શબ્દ બીજા શબ્દના અર્થને નિશ્ચિત કરે છે અથવા તેની વિશેષતા દર્શાવે છે. તત્પુરુષ સમાસનો આવો સંબંધ પ્રગટ કરવા માટે જે-તે સંબંધ મુજબ દ્વિતીયાથી સપ્તમી વિભક્તિ સુધીની કોઇ એક વિભક્તિ સમાસના પહેલા શબ્દને લગાડવામાં આવે છે. આમ કરતાં જે વિભક્તિનો ઉપયોગ થયો હોય એ વિભક્તિના નામે તે સમાસ ઓળખાય છે. આ રીતે દ્વિતીયાથી સપ્તમી સુધીની છ વિભક્તિઓ મુજબ તત્પુરુષ સમાસના છ પ્રકાર છે જેમ કે,

कृष्णाश्रित: – कृष्णाम् आश्रित: । (અહી कृष्णाम् દ્વિતીયા વિભક્તિ હોઇ દ્વિતીયા તત્પુરુષ સમાસ બને છે.)

विद्याविहीन: – विद्यया विहीन: । (तृतीया तत्पुरुष)

देवकुसुमम् – देवाय कुसुमम् । (ચતુર્થી તત્પુરુષ)

व्याघ्रभयम् – व्याघ्रात् भयम् । (પંચમી તત્પુરુષ)

स्थानभ्रष्ट: – स्थानात् भ्रष्ट: । (પંચમી તત્પુરુષ)

राष्ट्रध्वज – राष्ट्रस्य ध्वज: । (ષષ્ઠી તત્પુરુષ)

कलाकौशलम् – कलायां कौशलम् । (સપ્તમી તત્પુરુષ)

ઉદાહરણ

कष्टापन्न: – कष्टम् आपन्न: । (દ્વિતીયા તત્પુરુષ)

मदोन्मत्त: – मदेन उन्मत्त: । (तृतीया तत्पुरुष)

विवाहयोग्या – विवाहाय योग्या । (ચતુર્થી તત્પુરુષ)

रोगमुक्त – रोगात् मुक्त: । (પંચમી તત્પુરુષ)

ज्ञानोदय: – ज्ञानस्य उदय: । (ષષ્ઠી તત્પુરુષ)

कार्यदक्ष: – कार्ये दक्ष: । (સપ્તમી તત્પુરુષ)

DEVELOPED BY : Mr. HIRALKUMAR BAROT

ગુણસંધિ

નીચે આપેલા ઉદાહરણો ધ્યાનપૂર્વક વાંચીને શબ્દો વચ્ચે થતા ફેરફાર નોંધો :

सुर + इन्द्रः = सुरेन्द्रः । (अ + इ = ए)
सुर + ईशः = सुरेशः । (अ + ई = ए)
तथा + ईतिः = तथेतिः । (आ + ई = ए)
रमा + ईशः = रमेशः । (आ + ई = ए)
हित + उपदेशः = हितोपदेशः । (अ + उ = ओ)
गंगा + उदकम्ः = गंगोदकम्ः । (आ + उ = ओ)
नव + ऊर्मिः = नवोर्मिः । (अ + ऊ = ओ)
देव + ऋषिः = देवर्षिः । (अ + ऋ = अर्)
महा + ऋषिः = महर्षिः । (आ + ऋ = अर्)

આના ઉપરથી નીચે પ્રમાણે તારણ નીકળે છે.

અ કે આ પછી इ કે ई આવે તો તે બંનેના સ્થાને ऐ થાય છે.

અ કે આ પછી उ કે ऊ આવે તો તે બંનેના સ્થાને ओ થાય છે.

અ કે આ પછી ऋ કે ॠ આવે તો તે બંનેના સ્થાને अर् થાય છે.

આ પ્રકારની સંધિને ગુણસંધિ કહેવાય છે.

સ્વાધ્યાય

૧. નીચેના શબ્દોની સંધિ છોડો :

सूर्योदयः । तथेति । भाग्योदयः । राजर्षिः । शाखोर्ध्वम् ।

BACK

વૃદ્ધિ સંધિ

હવે નીચે આપેલા ઉદાહરણોને ધ્યાનપૂર્વક વાંચીને શબ્દો વચ્ચે તથા ફેરફાર ધ્યાનમાં લો.

अद्य + एव = अद्यैव । (अ + इ = ऐ)
देव + ऐश्वर्यम् = देवैश्वयम् । (अ + ऐ = ऐ)
तथा + एव = तथेव । (आ +ए = ऐ)
विद्या + ऐश्वयषम् = विद्यैश्वर्यम् । (आ +ए = ऐ)
तण्डुंल + ओदनम् = तण्डुलौदनम् । (अ + ओ = औ)
वन + औषधि = वनौषधि । (अ + ओ = औ)
महा +औषधम् = महौषधम् । (आ +औ = ओ)

ઉપર થયેલી સંધિ પર થી નીચે પ્રમાણે તારણ નીકળે છે.

અ કે આ પછી ए કે ऐ આવે તો તે બંનેના સ્થાને ऐ થાય છે.
અ કે આ પછી ओ કે औ આવે તો તે બંનેના સ્થાને औ થાય છે.
આ પ્રકારની સંધિને વૃદ્ધિ સંધિ કહેવાય છે.

૧. નીચેના શબ્દોની સંધિ છોડોઃ ।
तत्रैव । सदैश्वर्यम् । ममैव । महौषधिः ।

૨. નીચેના શબ્દોની સંધિ કરો :
एव + एव । जल + ओघः । नव + औषधिः । शाला + एषा ।

BACK

यण् संधि

૧. નીચેનાં ઉદાહરણો વાંચો.

यदि + अपि = यद्यति । (द् + य् + अ = द्य)
इति + आह = इत्याह । (त् + य् + आ = त्या)
नदी + उदकम् = नद्यदकम् । (द् + य् + उ = द्यु)
प्रति + एकम् = प्रत्येकम् । (त् + य् + ए = त्ये)

इ કે ઈ પછી इ કે ई સિવાય બીજો કોઈ પણ સ્વર આવે તો इ કે ई ને સ્થાને य् મુકાય છે અને પછીના સ્વર તેમાં જોડાઈ જાય છે.

૨. હવે આ ઉદાહરણો જુઓ.

अनु + अय: = अन्वय: । (न् + व् + अ = न्व)
गुरु + आदेश = गुर्वादेश । (र् + व् + आ = र्वा)
वधू + आगमनम् = वध्यागमनम् । (ध् + व् + आ = ध्वा)
ननु + ऐक्यम् = नन्वैक्यम् । (न् + व् + ऐ = न्वै)

उ કે ऊ પછી उ કે ऊ સિવાય બીજો કોઈ પણ સ્વર આવે તો उ કે ऊ ને સ્થાને व् મુકાય છે અવું તારણ ઉદાહરણ પરથી નીકળે છે. પછીનો સ્વર તેમા જોડાઈ જાય છે.

BACK

૩. નીચેના ઉદાહરણો વાંચો

पितृ + उपदेश = पित्रुपदेश । (त् + र् + उ = त्रु)

मातृ + अनुमति = मात्रनुमति । (त् + र् + अ = त्र)

पितृ + आज्ञ = पित्राज्ञा । (त् + र् + आ = त्रा)

भातृ + ईच्छा = भ्रात्रिच्छा । (त् + र् + इ = त्रि)

આ ઉદાહરણ પરથી સમજાશે ऋ કે ॠ કે ॠ પછી ऋ કે ॠ સિવાયનો કોઈ પણ સ્વર આવે તો ऋ કે ऋ ના સ્થાને र् મુકાય છે અને પછીનો સ્વર તેમાં જોડાઈ જાય છે.

૧. નીચે આપેલા શબ્દોની સંધિ છૂટી પાડો.

हरीच्छा, देवेन्द्र, सदैव, मध्वरिः, पञ्चाननः, महोदधि, मात्राशा, अत्यादरः, ।

૨. સંધિ કરો.

मनु + आदि, गच्छामि + अहम्, देव + ऋषिः, पितृ + आगमनम्, प्रति + आशा ।

BACK

Appendix – 3

Reaction Scale

Good feature
Need to make & validate materials

NAME OF THE TEACHER: -

SCHOOL NAME:-

4.4.2 REACTION SCALE FOR STUDENTS ON LEARNING SANSKRIT THROUGH CAI

Sr no	STATEMENTS	SA	A	UD	DA	SD
1	Teaching points in each poem were logically sequenced.					
2	Material provided in the CAI helped for Self-Study.					
3	CAI helped in learning proper pronunciation.					
4	CAI helped in learning proper Intonation.					
5	CAI helped in learning proper Modulation.					
6	CAI helped in learning proper Volume.					
7	CAI helped in learning proper Speed of Delivery.					
8	CAI helped in learning proper Pitch.					
9	CAI helped in learning proper Recitation.					
10	Learning through CAI was waste of time.					
11	The view composition of slides was balanced.					
12	The CAI helped in Learning Vocabulary, Grammar, and Phonetics all together easily and precisely.					
13	Language used in CAI was proper.					
14	Language used in CAI was Simple.					
15	The exercises given after each poem were useful.					
16	Grammar used in CAI was easy to understand.					
17	Pictures in the CAI helped in understanding the poems					

Sr no	STATEMENTS	SA	A	UD	DA	SD
18	The CAI was helpful in learning LSRW, that is, Language Learning Skills.					
19	The very style of recitation in the CAI helped to analyse and synthesise the stanza.					
20	The structural and interactive approach used in the CAI was better than traditional approach.					
21	Learning Sanskrit poetry through CAI was time saving.					
22	Color and animation developed interest in learning poems.					
23	Combination of text, sound and animation made the poetry, teaching interesting.					
24	There was clarity in presentation of contents.					
25	The CAI was comprehensive.					
26	Background music was proper.					
27	Learning through the CAI was joyful.					
28	We could use the CAI independently.					
29	The CAI was self contained.					

Appendix – 4

Soft copy of the CAI